

Utjecaj nogometa na oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta

Ribarić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:379601>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ivan Ribarić

Utjecaj nogometa na oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta

(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, veljača 2019.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kulturalne studije

Ivan Ribarić

Matični broj: 0009067473

Utjecaj nogometa na oblikovanje hrvatskog nacionalnog identiteta
(DIPLOMSKI RAD)

Diplomski studij: Kulturologija – modul Mediologija i popularna kultura

Mentor: dr. sc. Benedikt Perak

Rijeka, veljača 2019.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. CILJEVI, OBJEKTI I METODOLOGIJA RADA	2
3. O IDENTITETU, NACIJI I NACIONALNOM IDENTITETU.....	3
3.1 IDENTITET.....	3
3.2 NACIJA.....	4
3.3 NACIONALNI IDENTITET.....	5
3.4 NACIONALNI IDENTITET I SPORT.....	6
3.5 REGIONALNI I LOKALNI IDENTITETI U NOGOMETU	8
4. RAZVOJ NOGOMETA UNUTAR NACIONALNIH OKVIRA.....	10
4.1 VELIKA BRITANIJA KAO KOLIJEVKA NOGOMETA	11
4.2 RAZVOJ MEĐUNARODNOG NOGOMETA.....	12
4.3 RAZVOJ NOGOMETA U HRVATSKOJ.....	12
5. NOGOMETNI (NE)USPJESI KAO LICE NACIJE.....	14
5.1 IDENTIFIKACIJA NACIJE KROZ NOGOMET NA PRIMJERU BRAZILA.....	15
5.2 OD NOGOMETNOG DO RATNOG SUKOB.....	16
5.3 ULOGA NOGOMETA U SUKOBIMA NA PRIMJERU LATINSKE AMERIKE	16
5.4 ULOGA NOGOMETA U SUKOBIMA NA PRIMJERU EUROPE.....	19
5.5 ULOGA NOGOMETA U SUKOBIMA NA PRIMJERU JUGOSLAVIJE.....	19
6. HRVATSKA NOGOMETNA REPREZENTACIJA KAO ŽARIŠTE OBLIKOVANJA NACIONALNOG IDENTITETA	21
6.1 ODABIR NAVIJAČKOG SLOGANA I ULOGA DRŽAVNE HIMNE.....	22
6.2 NAJZNAČAJNIJE UTAKMICE HRVATSKE NOGOMETNE REPREZENTACIJE OD 1990. DO 2018. GODINE	24
6.3 OD SAD-A DO BRONCE U FRANCUSKOJ	25
6.4 UTAKMICE HRVATSKE I SRBIJE	27
6.5 SREBRO U RUSIJI	30
7. NAVIJAČKO NASILJE I SUBKULTURA.....	33
8. NOGOMETNO NASILJE U ENGLESKOJ	34
9. ULOGA NAVIJAČA I SPORTSKIH MEDIJA U OBLIKOVANJU NACIONALNOG IDENTITETA	36
9.1 HRVATSKI NAVIJAČI I NACIONALNI IDENTITET.....	37
9.2 UTJECAJ SPORTSKIH MEDIJA NA NOGOMET	40
9.3 UTJECAJ HRVATSKIH SPORTSKIH MEDIJA NA NOGOMET	42

9.4 KAKO HRVATSKI SPORTSKI MEDIJI UTJEČU NA IZGRADNJU NACIONALNOG IDENTITETA.....	43
10. ZAKLJUČAK.....	44
SAŽETAK.....	46
SUMMARY	47
LITERATURA.....	48

1. UVOD

Od svojeg osamostaljenja početkom 90-ih godina, Hrvatska je ostvarila nevjerojatno velik broj sportskih uspjeha. Na 15 Olimpijskih igara (ljetnih i zimskih) naši su sportaši osvojili ukupno 44 medalje, od čega 15 zlatnih. Individualci poput Janice i Ivice Kostelića, Gorana Ivaniševića i Marina Čilića te Sandre Perković i Blanke Vlašić, svojim su uspjesima gradili imidž zemlje i radili od Hrvatske „sportsku naciju“. „Iza te pri/povijesti postoje razrađeni mehanizmi utemeljenja nacionalne slave, a najpopularnijim se ispostavilo pozivanje na nerazmjer između (malo)brojnosti populacije u Hrvatskoj i (velikog) broja osvojenih sportskih medalja, odnosno ostvarenih vrhunskih rezultata na svjetskom nivou“ (Biti 2018; 76-77). Takav se mehanizam najočitije vidi na primjeru nogometa. Naime, Hrvatska nogometna reprezentacija u razmaku od dvadeset godina osvojila je srebrnu i brončanu svjetsku medalju, te postala tek trinaesta nacija u finalu Svjetskog prvenstva. Uz to, druga najmanja po broju stanovnika, iza Urugvaja koji je 1950. godine imao malo manje od milijun i pol stanovnika. Na temelju isključivo numeričkih podataka te navedenog mehanizma, zaključak je da je Hrvatska u malo kojem području toliko uspješna i prepoznatljiva u svijetu kao što je to u sportu.

Koju ulogu imaju uspjesi sportaša u kreiranju nacionalnog identiteta? U kojoj mjeri navijači i sportska javnost sudjeluju u izgradnji i jačanju nacionalnog identiteta? Osim ovih pitanja u ovom radu će se pokušati odgovoriti i na temeljni problem izgradnje i jačanja hrvatskog nacionalnog identiteta putem nogometa s naglaskom na Hrvatsku nogometnu reprezentaciju. Kako je ratno iskustvo nacije utjecalo na njenu homogenizaciju, te koja je uloga nogometnih aktera poput navijača i sportskih medija u kreiranju zajedništva. Isto tako, na temelju analize naslova članaka Sportskih novosti s prethodna dva Svjetska nogometna prvenstva, analizirat će se uloga sportskih medija u izgradnji i jačanju nacionalnog identiteta.

U radu će se pokušati dati odgovor na dvije teze. Prva teza je da su utakmice Hrvatske nogometne reprezentacije žarište iz kojeg proizlazi izgradnja i jačanje nacionalnog identiteta. U dokazivanju teže naglasak će biti na tri bitna faktora. Prvi je uspjeh koji djeluje kao generator jačanja nacionalnog identiteta, zatim faktor natjecanja poput Svjetskog prvenstva koje služi kao sublimacija borbe nacija, te naposljetku fenomen nogometa kao najmasovnijeg i najzastupljenijeg sporta. Druga teza bit će da su nogometni navijači i sportska javnost dva glavna aktera u oblikovanju i kreaciji nacionalnog identiteta u Hrvatskoj putem nogometa.

2. CILJEVI, OBJEKTI I METODOLOGIJA RADA

Cilj rada jest prikazati na koji način nogomet utječe na izgradnju i jačanje hrvatskog nacionalnog identiteta. U samom središtu istraživanja bit će Hrvatska nogometna reprezentacija kao žarište nacionalnog identiteta od 1990. do 2018. godine. Nogomet je preslika društva, fenomen koji je isprepleten s politikom. Srđan Vrcan koristi pojam „nogometne galaksije“ koja se od prigodne igre razvila u profesionalni sport koji pokreće i zaustavlja nacije.

Rad je koncipiran na metodi dedukcije i podijeljen je na dvije veće cjeline. Prva cjelina bavit će se nogometom kao modernim fenomenom putem kojeg se kreira nacionalni identitet, dok će u drugoj cjelini naglasak biti na nogometnim navijačima i javnosti kao fokalnim akterima u izgradnji i jačanju nacionalnog identiteta.

U prvom poglavlju prikazane su glavne odrednice identiteta, nacije i nacionalnog identiteta, dok je u drugom poglavlju pobliže prikazan razvoj nogometa na međunarodnoj i domaćoj razini. U trećem će poglavlju biti riječ o političkim događajima poput ratnih sukoba koji su putem nogometa mijenjali lica nacija, a zatim u četvrtom poglavlju i glavnom dijelu rada – Hrvatska nogometna reprezentacija kao žarište nacionalnog identiteta.

Naposljetku, bit će riječ i o akterima koji tvore nacionalni identitet (navijači i sportski mediji). Naglasak će biti na ponašanju navijača u periodu raspada bivše Jugoslavije te na analizi naslova članaka iz Sportskih novosti kao sredstvu stvaranja nacionalne „euforije“ ili „tragedije“.

3. O IDENTITETU, NACIJI I NACIONALNOM IDENTITETU

Da bismo mogli detaljnije govoriti o nacionalnom identitetu prvo moramo definirati riječi koje čine taj pojam – identitet i naciju. Najjednostavnija definicija identiteta bilo bi reći kako u suštini ono znači biti različit i poseban od drugih, dok je pojam nacije u najvećoj mjeri moderni fenomen star svega dvjestotinjak godina. U ovom poglavlju bit će govora o identitetu, naciji i nacionalnom identitetu – instrumentima bez kojih je nemoguće započeti priču o modernom fenomenu kao što je nogomet.

3.1 IDENTITET

Za Samuela Huntingtona identitet je „osjećaj pojedinca ili skupine o sebi; to je proizvod samosvijesti da ja ili mi kao entitet posjedujemo neke kvalitete po kojima se ja razlikujem od tebe i mi od vas“ (Huntington u Skoko 2009; 16). U najvećoj mjeri identiteti su konstruirani, i to od strane pojedinca, pa će se i Huntingtonova tvrdnja da je identitet osjećaj skupine o sebi opet vratiti na pojedinca, budući da on i unutar grupe kreira samo svoj identitet koji onda utječe na cjelinu. Budući da su identiteti konstruirani, „ljudi stvaraju svoj identitet pod različitim stupnjevima pritisaka, pobuda i slobode. Identiteti su izmišljena stvorenja: oni su to što mislimo da jesmo i što bismo željeli biti“ (Huntington 2007; 33).

Najspominjaniji i najkorišteniji među svim identitetima je onaj nacionalni. Calhoun tako ističe kako „ne poznajemo narode bez imena, niti jezike ili kulture kod kojih ne postoji neki način razlikovanja između sebe i ostalih, između mi i oni“ (Calhoun u Skoko 2009; 17). On je, kako kaže Skoko, svijest o ukupnom „jastvu“ te označava pripadnost nekoj nacionalnoj ili kulturnoj skupini. Isto tako, vezuje se uz formiranje nacija-država koje su gradnjom kulturnih i duhovnih blokova (ili identiteta) nastojale iskazati različitost od drugih nacija. Shodno tome, identiteti su osim gradbene uloge istodobno bili izvorom društvenih konflikata. Letica spominje kako mnoge nacije, iako posjeduju nacionalne države, nemaju izraženi, i u svijetu prepoznati, nacionalni identitet (Letica u Skoko 2009; 17).

U našem hrvatskom primjeru ipak vidimo drugačiju činjenicu. Stvaranje nacionalne države pripomoglo je artikulaciji i promociji nacionalnog identiteta. U bližem vremenskom periodu i nogomet je putem Hrvatske nogometne reprezentacije doprinio promociji i jačanju

nacionalnog identiteta što će biti glavna tema ovoga rada. Ključni za razumijevanje teme bit će pojmovi nacije i nacionalnog identiteta.

3.2 NACIJA

U teorijskom okviru na diskurs nacije možemo gledati iz dva kuta: tradicionalnog i modernističkog. Tradicionalisti će za tumačenje nacije ukazivati na njenu izvornost i nepromjenjivost, što znači da će se pozivati na dublje slojeve grupnog identiteta i međugrupnih odnosa. S druge strane, modernisti će propitivati razloge zbog čega se interpretacije društvenog svijeta oblikuju po kriteriju nacionalnoga. Kod njih će u prvi plan doći pojam „kvazirealnosti“ nacije, dok će za tradicionaliste nacija ostati trajna i prirodna.

Za Benedicta Andersona, kao jednog od najistaknutijih predstavnika modernista, nacionalizam, nacionalnost ili bivanje nacijom su „kulture tvorbe posebne vrste koje danas uživaju snažan emocionalni legitimitet, a čiji nastanak datira od kraja 18. stoljeća“ (Anderson u Biti 2018; 59). Prema njemu nacija je „zamišljena politička zajednica, i to zamišljena kao istovremeno inherentno ograničena i suverena“ (Anderson 1990: 17). Takva ideja zamišljanja proizlazi iz toga da mi, koliko god bili mala populacija, ne poznajemo sve pripadnike naše nacije niti ćemo ih ikada svih upoznati, no u našim mislima dominira ideja i slika o zajedništvu svih. Anderson s razlogom koristi epitet „zamišljena“ jer „taj epitet ne obezvređuje stvaran i širok učinak predodžbe zajedničke pripadnosti koja povezuje ljude, njihova uvjerenja i djelovanje“ (Biti 2018: 59). Vidljivo je da se takva Andersonova ideja o slici zajedništva može itekako primjeniti u sportskom okruženju, pogotovo kada je riječ o nogometu. No, kada govorimo o samom sportskom zastupljanju u nacionalnim okvirima valja razlučiti dva principa: onaj etnički i onaj politički. Razlog za objašnjavanje navedenih principa je taj što nije svejedno predstavlja li sportaš zajednicu koja je etiketirana kao narod ili nacija. Glavna vezivna nit etničkog principa bit će obitelj i njezino okruženje budući da on počiva na „kolektivnom identitetu“ i kao takav predstavlja zajedničke značajke koje se tretiraju kao prirodno dane i relativno trajne.

S druge strane, za politički princip središnja ideja je ona o državi kao političkoj zajednici. Tu će se prilikom nekog sportskog događaja poput nogometne utakmice na Svjetskom prvenstvu u nacionalni kontekst uvrštavati državni simboli poput zastave, grba,

himne ili jezika kojim se služe. Chevalier i Gheerbrant simbole određuju kao „snage koje ujedinjuju“, te primjećuju kako se „čovjek zahvaljujući simbolu koji ga postavlja u golemu mrežu veza, ne osjeća strancem u svijetu“ (Chevalier i Gheerbrant u Lalić 2011; 149). Nacionalni simboli u svojoj vanjskoj pojavnosti predstavljaju naciju, pa stoga ne čudi kada mnogi znanstvenici zastavu na određeni način smatraju sličnom vjerskim simbolima. Huntington za zastavu smatra kako je ona građanima „predmet patriotskog poštovanja, simbol svega što zemlja znači – njezinih institucija, postignuća, dugog popisa poginulih junaka, ona je povijest njezine prošlosti i obećanje njezine budućnosti“ (Huntington 2007; 128). Osim toga, kao odrednice nacije možemo koristiti i neka pomoćna obilježja poput ponosa, unutarnje motivacije ili nacionalnog naboja. Upravo će se ti segmenti redovito u sportskoj javnosti vezati uz sportaše.

Takav nacionalni identitet prožet navedenim obilježjima nadvladat će hibridne i podvojene identitete sportaša, bez obzira bio on član reprezentacije u kolektivnim sportovima ili individualni sportaš koji predstavlja svoju državu. Identitet koji se veže uz pojam nacionalnog izdvojiti će se u odnosu na druge identitetske oznake. „Nametljiv i privlačan, on istovremeno pruža utočište, osigurava pripadanje i priznavanje“ (Biti 2018; 62).

3.3 NACIONALNI IDENTITET

Kada govori o vidljivosti kolektivnog i individualnog sporta u Hrvatskoj, Ozren Biti koristi pojmove poput „tradicionalne nacije“ koja predstavlja nacije duljeg trajanja i poznatije povijesti te „periferne nacije“ u koju ubraja i Hrvatsku. Sam pojam ne odnosi se na ekonomsku sferu već se koristi bliže značenju pojma „zakašnjele nacije“ njemačkog filozofa Helmutha Plessnera. Ono se tiče „povijesnog razvitka, a time i političkog statusa nacija Istočne i Srednje Europe, koje se njime općenito mogu obuhvatiti, a ujedno implicira i s time povezano naginjanje tih nacija etničkoj i kulturnoj samoidentifikaciji“ (Biti 2018: 74).

Osjećaj pripadanja i lojalnosti nekom kolektivu postoji otkada čovjek postoji kao društveno biće, a kada je kolektivni sport poput nogometa u pitanju ono izaziva snažne nacionalne sentimente. Sekulić kaže kako kontinuitet nacionalnog identiteta koji se proteže od „početka“ povijesti je „jednostavno projekcija sadašnjosti u prošlosti i interpretacija te prošlosti kroz „naočale“ sadašnjosti“ (Sekulić u Budak, Katunarić 2010; 16). Kao i svaki

drugi nacionalni identitet tako se i hrvatski identitet krenuo graditi iz jedne točke u vremenu iz koje se računa legitimno „nacionalno vrijeme“. Za Hrvate to je period doseljavanja u 7. stoljeću, iako je svoju punu afirmaciju i „ponovno rođenje“ nacionalni identitet doživio u jeku Domovinskog rata. Osim ratnog homogeniziranja, odrednica ponovnog rođenja nacionalnog identiteta počiva i na sportskim uspjesima u tom vremenu koji su omogućili otvaranje novih koridora u izgradnji nacionalnog zajedništva.

3.4 NACIONALNI IDENTITET I SPORT

Božo Skoko u svojoj knjizi o identitetu kaže kako korijen hrvatskog identiteta počiva u traženju svjesnosti našeg postojanja, odnosno traženja svjesnosti samih sebe. Prema njemu glavno načelo hrvatskog identiteta glasi: „biti svoj na svome, govoriti svojim jezikom, biti ponosan na ono svoje, domaće, izvorno i autentično“ (Trnski u Skoko 2004; 156).

Navedena načela jako dobro i dostojno opisuju hrvatski sport i sportaše koji su svojim uspjesima radili na nacionalnoj promidžbi na međunarodnoj sceni. Svoju tezu Skoko dokazuje putem domaćeg i stranog tiska koji je sportske uspjehe prezentirao kao postignuće čitave Hrvatske. Najbolji primjer takve medijske reakcije je Ivaniševićovo osvajanje Wimbledona 2001. godine. „Tako je promocija Gorana Ivaniševića nakratko postala promocija njegove zemlje i njegova naroda, jer su ti pojmovi nerazdvojni (...) Goran je postao „ogledni primjerak“ tipičnog hrvatskog čovjeka. Iako se u pojedinim tekstovima uz Hrvatsku vežu negativne konotacije poput haaškog suda ili loše političke situacije u zemlji, zahvaljujući Goranovoj popularnosti ti se pojmovi neutraliziraju, ili čak dobivaju pozitivno značenje a Hrvatska u cijelosti dobiva odlike popularnosti, simpatičnosti..“ (Skoko u Biti 2018; 26). Primjera osim Gorana ima još mnogo i nisu toliko vremenski odmakli. Recimo, uspjeh hrvatske nogometne reprezentacije u Rusiji prošlog ljeta iskorišten je za mnoga politička obećanja i poene; poslužio je kao pravovremeni „plašt“ da se sakriju i pod tepih gurnu svi egzistencijalni problemi zemlje pod krinkom nacionalnog zajedništva putem sporta, ili u ovom slučaju nogometa.

Kako medijska građa nacionalnog identiteta nije samo hrvatski slučaj, pokazuje i primjer srpskog antropologa sporta Ivana Đorđevića, koji se bavio izjavama dvojice srpskih košarkaša uoči Europskog prvenstva 2007. godine, s ciljem da analizira medijski diskurs i

njegovu ulogu u interpretaciji izgradnje i očuvanja srpskog identiteta. Naime, Đorđević koristi razgovor kapetana reprezentacije Milana Gurovića, koji je između ostalog poznat i po tetovaži osuđenog ratnog zločinca Draže Mihailovića, sa suigračem Darkom Miličićem. Njih dvojica raspravljaju o tome „tko više zna o Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini za vreme Drugog svetskog rata“ (<http://www.mojenovosti.com/lat/index.php?option=novosti&idnovost=1654#.XFrF-IVKjIU>, 6.2.2018.). Ozren Biti u knjizi „Domaći teren“ kaže kako Đorđević tvrdi da sportski tisak s objavama članaka ovako osjetljive prirode želi isključivo utemeljiti strategiju homogeniziranja nacije kroz isticanje srpstva (Biti 2018; 30). Vidljivo je na temelju ovog slučaja koliki faktor u izgradnji i očuvanju nacionalnog identiteta mogu biti mediji, pa makar i sportska javnost. U kasnijim poglavljima na temelju nogometne utakmice između Hrvatske i Srbije istaknut će se slične metode koje su uoči tog dvomeča radili sportski mediji s obje strane. Jasno je da su granice između sporta i politike izgubile i svoje posljednje obrise, stoga ne čudi kada Čolović kaže kako sportaše vidi kao „nacionalne radnike čije je djelovanje usmjereno zaštititi i očuvanju identiteta“ (Čolović u Biti 2018: 28).

Nacionalni identitet ima i svoju lošu stranu. Mnogi kritičari modernog društva na koncept nacionalizma gledaju izrazito negativno. Tako su krajem prošloga stoljeća mnogi liberalni politički mislioci, od arhitekata Europske unije do filozofkinje poput Marthe Nussbaum, nacionalizam ocijenili kao najveće zlo suvremenog doba. Za njih je taj koncept tribalizam u modernijem izdanju. Oni se zalažu da umjesto nacionalista postanemo kozmopoliti. Njihova želja je da se ostavimo patriotskih osjećaja i podvrgnemo vladavini međunarodnih zakona i institucija. „Kad bismo se barem okanili ove stare fiksacije na nacionalne pripadnosti, mogli bismo napokon prevladati odvratni etnocentrizam, vulgarni šovinizam i krvoprolića“. (Foer 2006; 183). Foer nadalje navodi kako je takva predodžba lijepa, no ne posve realna budući da se time okreće leđa liberalizmu, a upravo ta tradicija liberalizma podrazumijeva težnju ljudi da se identificiraju s određenom grupom. Stoga on zaključuje „kako je moderni život skinuo obitelj i pleme sa središnjeg položaja, nacija je postala jedini održivi nosilac ovog poriva. Negirati ovu težnju znači poricati ljudsku prirodu i ljudsko dostojanstvo.“ (Foer 2006; 183).

Stapanjem identiteta kao osjećaja pojedinca i nacije kao modernog fenomena nastaje nacionalni identitet koji ima svoje pozitivne i negativne strane. S jedne strane, nacionalni identitet konstruira osjećaj pojedinca o pripadanju i lojalnosti određenoj zajednici po principu

bivanja na svojem i ponosa na ono što je moje, dok će se s druge strane nacionalni identitet smatrati tribalizmom u modernijem izdanju iz kojeg se radi prosperiteta moraju ukloniti patriotski osjećaji koji manipulacijom i zloupotrebom dovode do sukoba koji često prelaze u ratove.

3.5 REGIONALNI I LOKALNI IDENTITETI U NOGOMETU

Suvremeno doba koje svakim danom ljudski život čini bržim i individualnijim nudi rješenje. Globalizirajuće umreženo društvo žudi za određenom identifikacijom i pripadanjem, a upravo nogomet kao moderna metafora rata nudi sukob vlastitog identiteta „naspram onog drugog“. To je najlakši način za formiranje identiteta, stoga ne iznenađuju gradska i lokalna nogometna rivalstva klubova diljem Europe. U želji za izgradnjom identiteta dolazi do određenog dualiteta. Primjerice, navijač praške Sparte jako je ponosan što navija za taj klub, a ne za gradskog rivala Slaviju. Takav će navijač u nogometnoj i društvenoj mitologiji obojenoj klupskim bojama tražiti potvrdu svog odnosa prema nogometu, gradu, ali i društvu oko sebe. „Pritom će svaki od njih u većoj ili manjoj mjeri, želio to priznati ili ne, podržavati određene stereotipe i predrasude prema onome tko preferira boje drugog gradskog kluba. Pa čak i ako je među takvima i član njegove uže obitelji“ (Holiga 2018; 72). Ništa drugačije nije ni među drugim rivalstvima koji stvaraju identitetsko razmeđe. U regionalnim okvirima to je najčešće odnos provincije i prijestolnice (kod nas se često koristi termin „Sjever-Jug“), dok je u nacionalnim okvirima to odnos susjednih zemalja ili burna prošlost između dvije zemlje (odnos Hrvatske i Srbije ili Hondurasa i El Salvadora o kojima će biti riječ u nastavku rada). Zajedničko svemu je građenje identiteta prema „onome drugom“ koji se najjače osjeća, ali se pojavljuje u različitim oblicima na različitim mjestima.

Vrcan u cijelu priču o fenomenu sporta u građenju identiteta uvodi i pojmove „masovna“ i pučka“ kao prefiks kulture: „Naposljetku, nogomet kao oblik masovne pučke kulture ima značajnu ulogu u konstrukciji društvenih identiteta, ponajprije lokalnih i nacionalnih. Nogomet u konstrukciji tih identiteta spontano ali izričito naglašava razlikovanje od drugih i suprostavljanje drugima, ukazujući da su svi identiteti u osnovi diferencirajući jer svaki uspostavlja ono što drži da on sam jeste samo na podlozi razlikovanja od drugih“ (Vrcan 2003; 21). Najjači osjećaj naspram drugog bit će onaj nacionalni, dok će se ostale identitetske pukotine javljati u nepostojanju onog jačeg. Zbog toga se u medijskom prostoru ratna

metaforika uvijek koristi kada su u pitanju susreti nacionalnih reprezentacija ili klubova koje prožimaju regionalna i lokalna rivalstva.

Nacionalni identitet stavljan je u prvi plan krajem osamdesetih i početkom devedestih godina kada se nacionalnom homogenizacijom izgradila moderna hrvatska država. Tih je godina današnji hrvatski identitet doživio svoje „ponovno rođenje“ stvaranjem države i borbom za neovisnost u Domovinskom ratu (Skoko u Biti 2018: 26). Vremenskim odmakom i nedostatkom vanjskog neprijatelja, nacionalni identitet u nogometu sve je više prostora davao regionalnim rivalstvima na kojima je počivala izgradnja identiteta prema drugom. Primjer vidimo u odnosu već spomenutog Sjevera i Juga, odnosno navijačkih skupina Bad Blue Boysa iz Zagreba i Torcida iz Splita.

Hrvoje Prnjak navodi kako za Bad Blue Boyse, Dinamo tako postaje: „simbolična identifikacija Zagreba, regije purgerstva, što opet ima za posljedicu i uspostavljanje novih rivalstava s drugim hrvatskim navijačkim skupinama, koje svoje navijačke animozitete (simbolične ili stvarne) zasnivaju na međuregionalnom rivalstvu koje je zasigurno „društveno prihvatljivije“ (čitaj: manje opasno) od nekadašnjih napetosti nastalih na osnovi međunacionalnih tenzija“ (Prnjak u Biti 2018: 138-139). Osim toga, regionalna i lokalna rivalstva daleko su dinamičnija i učestalija u nogometu zbog same prirode natjecanja. Naime, dok se prilika za isticanje nacionalnog identiteta svela na nekoliko reprezentativnih utakmica godišnje ili jednomjesečnog ludila na europskom ili svjetskom prvenstvu, regionalni i lokalni identiteti svoju izgradnju imaju svaki vikend na prvenstvenim utakmicama klubova.

Iz svega navedenog jasno je da osjećaj pripadanja ne mora uvijek sezati u nacionalne okvire. Ipak, s obzirom na metaforičku povezanost sporta i bitke, te činjenice kako su se prvi sportski uspjesi preklapali s ratnim zbivanjima, nacionalni identitet u hrvatskom će slučaju uvijek nadići i regionalne i lokalne identitete. U nedostatku nacionalnog identificiranja, javit će se lokalni i regionalni osjećaji pripadnosti, na sami spomen „mitske bitke“ u konfrontaciji „nas“ i „njih“ grupna identifikacija djelovat će po nacionalnom ključu. Lokalna i regionalna pripadnost popunjavat će identitetske rupe tako što će se u nedostatku „konkretnog neprijatelja“ okrenut borbi s „raspršenim neprijateljima“. Tako ćemo umjesto nacionalnih rivalstava pozornost usmjeriti k onim klupskim. Holiga stoga tvrdi kako navijači gotovo svih klubova diljem svijeta o svom klubu govore u množini: „Mi smo pobijedili“, ili „treba nam novi igrač“. (Holiga 2018; 32). Bez obzira na vlasničku strukturu u kojoj u moderno vrijeme većina klubova ima jednog vlasnika, navijači će uvijek klub za koji navijaju smatrati svojim

zbog osjećaja pripadnosti koji on pruža. To i je sama suština kluba – bez njih on nema smisla jer klub čine njegovi navijači i članovi, oni jesu klub.

U sljedećim poglavljima vidjet ćemo kako to izgleda kada se osjećaj pripadnosti pomakne prema nacionalnoj razini. No, da bi upotpunili priču o nacionalnim identitetima u nogometu, trebamo prikazati kako je prigodna igra poput nogometa postala profesionalni sport koji je poprimio ulogu društvenog fenomena.

4. RAZVOJ NOGOMETA UNUTAR NACIONALNIH OKVIRA

Netko je nekada davno rekao kako je „nogomet najvažnija sporedna stvar na svijetu“, mnogi će to osporiti i reći kako je on još važniji. Legendarni glazbenik Bob Marley za nogomet je rekao da je on „sloboda, cijeli univerzum“. S druge strane, njemačka teologinja Dorothea Solle reći će kako djetetu neće objašnjavati sreću, već mu dobaciti loptu i pustiti ga da se s njom igra. Nogomet je igra, a igra je radost, kaže novinar Aleksandar Holiga u prvoj rečenici svoje knjige „Nogomet narodu“. On je moderni fenomen koji se postepeno mijenjao pod utjecajem strukturnih promjena u kapitalističkom društvu. Vrcan stoga tvrdi kako danas „gotovo ne postoji neka ne samo sportska ili rekreativna i zabavna aktivnost, nego ni politička, kulturna, vjerska ili slična aktivnost koja bi svakog tjedna mogla privući toliko ljudi koliko to može nogomet“ (Vrcan 2003; 13). Nadalje, on iznosi tezu kako u mnogim tradicionalno katoličkim zemljama više ljudi tjedno, redovito ide na nogometne utakmice nego na nedjeljnu misu. Uz tu tezu donosi i zapanjujuće brojke o gledanosti nogometa u velikim europskim zemljama, Primjerice, u Engleskoj, kao kolijevci nogometa, utakmice Premier lige, vikendom na programima Sky Sportsa, prati otprilike dva milijuna i dvjesto tisuća ljudi.

Još jedna specifičnost nogometa je i besplatna emotivna povezanost koja nadmašuje gotovo sve ostale aktivnosti. Naime, bez obzira na vremenske uvjete, kišu ili vjetar, desetak tisuća ljudi svaki je vikend spremno potrošiti svoje slobodno vrijeme na aktivnost za koju postoji velika mogućnost da se kući vratite nezadovoljni i razočarani, a usto i bez ikakve zarade ili materijalne koristi. Osim igre koju obožava gotovo čitavi svijet, nogomet je i slika društva. „Teško je zaista razumijeti nogomet bez razumijevanja njegove društvene pozadine i konteksta, ali i obrnuto – on može poslužiti kao izvrsno sredstvo upoznavanja puno širih

procesa (...) Kad je Hrvatska u pitanju, onda to, nažalost, ne samo možemo, nego i moramo, željeli to ili ne.“ (Holiga 2018; 7).

4.1 VELIKA BRITANIJA KAO KOLIJEVKA NOGOMETA

Što je posebno kod nogometa i kako to da je upravo taj sport postao globalno najzastupljeniji i najpopularniji u samo stotinjak godina? Kolijevkom nogometa smatra se Velika Britanija jer je upravo na tom području 1863. godine utemeljenjem pravila došlo do konačnog razdvajanja nogometa i ragbija. No, svoje korijene nogomet ima još u 15. i 16. stoljeću. Od samog početka nogomet je bio isprepleten s politikom, pa je tako zbog učestalog nasilja i konzumiranja alkohola bio zabranjen kraljevskim dekretima i zakonima. Iako se kolijevkom nogometa s razlogom smatra Velika Britanija, same korijene ove igre Srđan Vrcan vidi još potkraj 15. stoljeća u Firenci na trgu Piazza di Santa Croce gdje se odvijalo loptanje između momčadi različitih gradskih kvartova (Vrcan 2003; 8). S vremenom se obično loptanje pretvorilo u veliku predstavu za čitav puk i aristokraciju. Zanimljivo je da su se već tada mogle primijetiti brojne sličnosti s modernim nogometnim navijaštvom budući da se uz samu igru odvijao pravi navijački performans s mahanjem zastavama ili pjevanjem himni.

Ipak, svoju potpunu afirmaciju nogomet kao sport doživljava na Britanskom otočju. Odvajanjem od ragbija te utvrđivanjem općeprihvaćenih pravila igra je pomalo nadilazila lokalne okvire. Nakon pojave prvog nogometnog kluba u Sheffieldu 1857. godine, krenuo je procvat nogometne igre. Šest godina kasnije počinje i djelovanje Engleskog nogometnog saveza. U svojim počecima to je bila igra koja je služila vojnicima kao rekreacija i opuštanje između njihovih zadataka, pa se upravo preko vojnih i trgovačkih puteva nogomet raširio zemaljskom kuglom i postajao sve prepoznatljiviji. Već početkom 70-ih godina 19. stoljeća Engleski savez je brojao preko 50 članova, a 1872. utemeljeno je i prvo natjecanje, FA kup koje se igra još i danas. Nije dugo trebalo čekati da krene i prvo ligaško prvenstvo koje započinje 1888. godine. Odmah zatim pojavljuje se velik broj profesionalnih klubova jer je eksplozija popularnosti nogometa dosegla vrhunac koji se nigdje drugdje kasnije nije dogodio u takvom opsegu i u tako kratkom vremenskom periodu. Posjećenost utakmica rasla je iz godine u godinu pa je broj gledatelja u svega deset godina narastao i do šest puta (Holiga 2018; 29).

4.2 RAZVOJ MEĐUNARODNOG NOGOMETA

Što se tiče međunarodnog nogometa priča ide sličnim tokom. U vrijeme kada su na području Velike Britanije igrane prve utakmice, ostatak Europe i svijeta još nije ni znao što je nogomet. Prva međunarodna utakmica odigrana je 1872. između Engleske i Škotske. Zalučeni novom igrom, uskoro se osnivaju i škotski, velški te irski nogometni savez. Za daljnji razvoj nogometa zaslužni su upravo britanski vojnici koji su putujući svijetom u svaki kutak donosili nogometnu loptu koja je postala pravo otkriće diljem Europe i Južne Amerike.

Do kraja stoljeća još je nekoliko zemalja poput Danske, Nizozemske i Argentine osnovalo nogometne saveze, no čvrsti temelji udareni su 1904. godine kada je u Parizu osnovana Svjetska nogometna federacija (FIFA). Utemeljitelji i prvi članovi bili su Francuzi, Belgijci, Danci, Nizozemci, Španjolci, Šveđani i Švicarci. Kako su godine odmicale tako je i rastao broj članova, pa je za vrijeme prvog Svjetskog prvenstva u Urugvaju 1930. godine, FIFA već imala pedeset i jednog člana. Od tada pa sve do danas broj članica FIFA-e konstantno je rasta, pa tako Svjetska nogometna federacija danas broji 211 članova u svim dijelovima svijeta.

4.3 RAZVOJ NOGOMETA U HRVATSKOJ

Hrvatska u razvoju nogometa nije previše zaostajala za gore navedenim zemljama kada su u pitanju prve nogometne utakmice i prvi organizirani klubovi. Tako je već 1873. godine u Rijeci odigrana prva nogometna utakmica na području Hrvatske. Na inicijativu Roberta Whiteheada utakmicu su odigrale ekipe sastavljene od djelatnika Mađarskih željeznica s jedne i engleskih radnika s druge strane (<http://hns-cff.hr/hns/o-nama/povijest/>, 12.11.2018.). Nešto kasnije engleski radnici donijeli su nogometnu loptu i u Županju, a 1913. godine osnivanjem nogometne sekcije pri Hrvatskom sportskom savezu, kao tijelu koje skrbi o nogometu na nacionalnoj razini rođen je i Hrvatski nogometni savez. Članom FIFA-e savez je postao još 1941. godine, da bi članstvo bilo potvrđeno 1992. nakon što je Hrvatska postala samostalna država.

U početku se nogomet igrao u okviru gimnastičke organizacije Hrvatski sokol, a prvi nogometni klub koji još i danas djeluje osnovan je u Sisku 1906. pod nazivom „Ferijalni sportski klub Segesta“. Njega je osnovala skupina učenika i studenata, njih dvadesetak, a naziv „Ferijalni“ stavljen je zbog činjenice što su sami osnivači i igrači u Sisku boravili samo u vrijeme školskih praznika – ferija. Naziv „Segesta“ našao se u nazivu prema imenu starog keltsko-ilirskog naselja na području Siska – *Segestica*. (Moranjak, Burburan 2017; 84). Do polovice prošloga stoljeća i na ostalim područjima zemlje osnivaju se nogometni klubovi. U Zagrebu je 1911. osnovan Prvi Hrvatski Građanski Športski Klub koji je kroz povijest nekoliko puta mijenjao ime, da bi danas bio poznat pod nazivom GNK Dinamo. Iste godine na inicijativu četvorice Splitsana, praških studenata, osnovan je i Hajduk. Nešto kasnije, 1946. osnovan je NK Kvarner (danas HNK Rijeka), a godinu dana kasnije i NK Proleter, preteča današnjeg Osijeka. Iako je hrvatski nogomet pod paskom Jugoslavenskog nogometnog saveza postizao određene uspjehe, pravi procvat i početak uspješne ere zbio se osamostaljenjem Hrvatske. To su bile i godine kada dolazi do preraspodjele političke moći te do procvata nacionalnih političkih pokreta. Upravo će nogometni teren i njegove tribine biti žarište procvata nacionalnih pokreta i identiteta o čemu će biti riječ u idućim poglavljima.

Iz svega navedenog jasno je kako se nogomet od kraja 19. stoljeća pa sve do današnjih vremena rapidnom brzinom razvijao i širio po svijetu. U svojim počecima to je bila amaterska rekreacija koja je služila vojnicima da održe tjelesnu aktivnost u slobodno vrijeme. Danas je to masovna pojava kojom se na ovaj ili onaj način bavi mnogo ljudi. Svojom profesionalizacijom suvremeni nogomet dobio je na svojem gospodarskom značenju, postajući jedan od najvažnijih oblika planetarne industrije zabave. Sociolog Dražen Lalić smatra kako se nogomet u drugoj polovici prošloga stoljeća izrazito profesionalizirao i komercijalizirao, on je počeo izazivati veliki interes tzv. „big businessa“, koji upravo u njemu vidi znatne mogućnosti stjecanja dobiti (Lalić 1993; 28). Franklin Foer u svojoj knjizi „Kako nogomet objašnjava svijet“ kaže kako se upravo kroz nogomet mogla vidjeti globalizacija u punom jeku: „Tijekom devedesetih baskijske su momčadi pod vodstvom velških trenera pokupovale velške i turske igrače; moldavski su timovi uvozili Nigerijce. Kud god bi pogledao, najednom se činilo kao da su državne granice i nacionalne pripadnosti postale dijelom nogometne povijesti.“ (Foer 2006; 10).

Iako globalizirajući procesi itekako utječu na nogomet on nije proizvod kao i svaki drugi, a nogometni klubovi i reprezentacije nisu samo običan biznis. Naime, ukoliko vam se vaš „brand“ obuće ili odjeće koji ste dugi niz godina vjerno nosili odjednom više ne sviđa,

promijenit će te ga bez previše problema. S druge strane, u nogometu postoji lojalnost „brandu“ koja je veća nego igdje drugdje. Jedan od najutjecajnijih nogometnih ekonomista Stefan Szymanski ističe kako je nogomet drugačiji biznis jer oko njega postoji zajednica s velikim emotivnim ulogom kojega u odabiru odjeće ili obuće nema u tolikoj mjeri. Promijeniti klub za koji navijate ili osjećati pripadnost drugoj reprezentaciji većini izgleda nezamislivo. Holiga tvrdi kako svaki nogometni klub, ma koliko velik ili mali bio, ima svoju mitologiju, koncept, vrijednosti i dublje značenje kojega su njegovi navijači itekako svjesni (Holiga 2018; 53). Navodi primjere Hajduka i Rijeke i njihovih krilatice poput „Kontra mraku, kontra sili“ i „Sami protiv svih“ oko kojih se identificira određena grupacija ljudi. „To je zato što su ti koncepti identiteta, osjećaja pripadnosti i zajedničkih vrijednosti nastali organski, iz zajednice, kao što je iz zajednice nastao svaki nogometni klub, veliki ili mali, i tu zajednicu prvenstveno predstavlja.“ (Holiga 2018; 53).

Slična priča događa se i oko koncepta nogometnih reprezentacija s očitom razlikom što one predstavljaju nacionalnu, a ne lokalnu ili regionalnu zajednicu. Shodno tome, političke konotacije su daleko dublje i važnije. Iako se čitavi sport tokom svojeg razvoja doticao nacionalnosti i politike, upravo će nogomet u svojem razvitku postati fenomen od velike političke važnosti, a u njemu se kaže Lalić „osobito duboko izražavaju različite socijalne tenzije, te on čini osobito plodno tlo za ispoljavanje nasilja i drugih oblika devijantnoga ponašanja.“ (Lalić 1993: 28).

U ovom poglavlju o korijenima nogometa pokušalo se prikazati koliko je nogometna igra danas postala, praktički, drugačiji sport u odnosu na nogometnu igru iz 19. stoljeća. Od prigodne igre koja je imala rekreacijsku svrhu, do modernog fenomena koji izgleda poput ogromne galaksije u kojoj se isprepliću sve moguće društvene linije. Takav brzorastući fenomen još je većom brzinom u svoju srž prihvatio, htio ili ne, sve identitete i počeo funkcionirati kao moderna metafora rata i indikator promjena unutar nacija.

5. NOGOMETNI (NE)USPJESI KAO LICE NACIJE

Kada govorimo o utjecaju nogometa na jednu naciju i njezin nacionalni identitet često je riječ o ekstremima. Velika pobjeda i uspjeh donijet će jednoj naciji ogromnu radost i

nezapamćeno slavlje, no bolan poraz golemu tugu i razočaranje koje će se dulje i intenzivnije pamtiti od bilo kojeg uspjeha. I dok će poraz u naciju unijeti određenu dozu nesigurnosti i i nametati pitanje kako dalje, uspjeh će biti katalizator jačanja nacionalnog identiteta. Primjerice, u prošlosti su ratni porazi ili sportski neuspjesi bili uteg koji je određenu naciju kočio i stvarao podjele umjesto zajedništva, ali u nekim situacijama i služio kao generator još većeg uspjeha. S druge strane, uspjeh na bilo kojem polju, pa tako i onom nogometnom, bio je pokretač novih ideja i služio je kao vezivno tkivo u spajanju zamišljene zajednice i njezinih pojedinaca. Ovo će poglavlje dati uvid kako uspjesi i neuspjesi na nogometnom terenu mogu utjecati na naciju kao cjelinu. Od Brazila i složene situacije u zemljama Latinske Amerike, do Europe i naše regije koja je upravo preko nogometa simbolički zakoračila u ratne strahote.

5.1 IDENTIFIKACIJA NACIJE KROZ NOGOMET NA PRIMJERU BRAZILA

Dobar primjer za nerazmjer u pamćenju sreće i tuge je Brazil, nogometna nacija koja je čak rekordnih pet puta postala prvakom svijeta. Iako je njihova priča na Svjetskim prvenstvima prožeta velikim uspjesima, dva su poraza ostala najviše upamćena i često ih se etiketira kao „najveće tragedije u modernoj brazilskoj povijesti“.

Prva od njih je Svjetsko prvenstvo 1950. godine igrano na brazilskom tlu u kojem je domaća reprezentacija na krilima euforične nacije bila prvi i najveći favorit za pobjedu. Tokom čitavog turnira izgledalo je kako nitko Brazilcima ne može oduzeti prvu titulu svjetskih prvaka, no završna utakmica protiv Urugvaja pokazala je suprotno. Budući da se tada završnica prvenstva igrala po skupinama, Brazilcima je u zadnjem kolu i bod protiv Urugvajaca bio dovoljan da postanu prvaci. Nakon što su Brazilci zabilježili pogodak i stigli do vodstva, 200.000 ljudi na stadionu Maracana u Rio de Janeiru počeo je već slaviti pobjedu, da bi uporni Urugvajci preokretom u nastavku utakmice iznenađujuće postali svjetski prvaci. S posljednjim sučevim zviždukom na stadionu je zavladao muk, a mnogi su završili u suzama i nevjerici. Cjelokupna brazilska momčad izbačena je iz nogometa, te se više nikada nije smjela približiti reprezentaciji. Na najpoznatijoj brazilskoj plaži Copacabani bilo je simbolično izloženo jedanaest lijesova, a po mnogima najveći nogometaš svih vremena Pele je kazao: „Bilo mi je devet godina i vidio sam oca kako plače. Samo jednom u životu je plakao“ (Židak 2014; 132). Takva moderna brazilska tragedija dobila je i naziv, „Maracanazo“ – po stadionu Maracana gdje se utakmica odigrala.

U sljedećih šezdesetak godina Brazil će čak pet puta postati prvak svijeta. U Švedskoj 1958. i Čileu 1962. na krilima Pelea i Garrinche, zatim 1970. u Meksiku zahvaljujući ponovno Peleu te Rivellinu, Tostau i Carlosu Albertu. Trećim naslovom postali su prva zemlja koja je pokal pobjednika dobila u trajno vlasništvo. Posljednja dva naslova stigla su 1994. u SAD-u pod generacijom Bebeta i Romarija, te 2002. u Koreji i Japanu vođeni novim zvijezdama Ronaldom, Rivaldom i Ronaldinhom. Ipak, svi silni naslovi pali su u drugi plan jer je glavnu ulogu ponovno dobilo novo nacionalno nogometno poniženje. Najveća zemlja Južne Amerike ponovno je 2014. organizirala Svjetsko prvenstvo da bi u polufinalu turnira bila poražena od Njemačke sa 7:1. Bio je to najveći brazilski poraz u povijesti, te nova tragedija koja je ovoga puta dobila naziv „Mineirazo“ po stadionu Mineiro u Belo Horizonteu gdje se sve odvijalo.

Iako sportski uspjesi u velikoj mjeri pokreću nacije i „bildaju“ nacionalni identitet, na primjeru Brazila vidimo kako i neuspjesi mogu biti pokretači promjena. Bi li Brazil postao peterostruki svjetski prvak da prvo nije iskusio osjećaj bolnog poraza na domaćem terenu? Vjerojatno i bi, s obzirom na golemi nogometni talent, no upravo je taj strah od ponovnog neuspjeha bio generator još većeg uspjeha.

5.2 OD NOGOMETNOG DO RATNOG SUKOBA

Iz brazilskih primjera vidimo kako nogomet može postati tragedija čitave nacije od koje se mnogi pojedinci, zalučeni tim sportom, nikada ne mogu oporaviti ili može biti putokaz k još većem uspjehu. No, nije ovaj sport samo mijenjao moral i ozračje u čitavoj naciji zbog jednog neuspjeha. On je bio i fitilj koji je zapalio i potpirio ratne sukobe. Najpoznatiji takav slučaj je oružani sukob između Hondurasa i El Salvadora kojem je povod bila upravo nogometna utakmica. Stoga i ne čudi kako je taj sukob odmah prozvan „Nogometni rat“ ili u originalu „La guerra del futbol“.

5.3 ULOGA NOGOMETNA U SUKOBIMA NA PRIMJERU LATINSKE AMERIKE

Je li doista moguće da se dvije susjedne zemlje oružano sukobe zbog nogometna, igre u kojoj jedanaest igrača za svake strane pokušava smjestiti loptu u predviđeno mjesto koje se zove gol? Već jako dugo nogomet nije samo sport, ono je puno više od toga, a to se itekako

vidi na ovom primjeru. Cijelokupni sukob odvio se u nekoliko srpanjskih dana 1969. godine. Bila je to najskuplja i najkrvavija „utakmica“ budući da su u četverodnevnom sukobu život izgubili nekoliko tisuća Salvadoraca i Hondurašana. No, nije nogomet bio uzrok sukoba. On je bio samo povod koji je do kraja rasplamsao strasti. Pravi uzrok su duboke društvene podjele koje su prije ili kasnije morale dovesti do sukoba. Obje zemlje nalaze se na području Srednje Amerike te zapravo čine sponu između Sjeverne i Južne Amerike. Osim teritorijalne granice, Hondurasu i El Salvadoru zajedničko je i to da su zemlje španjolskog govornog područja, a prije dolaska španjolskih konkvistadora i kolonizatora na današnje teritorije ovih država, početkom 16. stoljeća, tu su obitavale srednoameričke domorodačke kulture, između ostalih i narod Maya (Hrvatska enciklopedija, 1999- 2009a: 552).

Obje je zemlje 60-ih godina prošloga stoljeća zadesila dugotrajna i duboka ekonomska i društvena kriza koja je kulminirala putem nogometne utakmice. Osim toga, zemlje su se sukobljavale i oko migranata koji su često u potrazi za boljim životom nelegalno prelazili granice. Iako je situacija bila napeta, nikada nije došlo do otvorenog sukoba. Sve do utakmica kvalifikacija za Svjetsko prvenstvo u Meksiku 1970. godine u kojima su Honduras i El Salvador, u izravnom dvoboju, odlučivali o putniku na završni turnir, po prvi puta u povijesti. No, shvaćanje nogometa u Latinskoj Americi i u ostatku svijeta nije jednako intenzivno što ćemo vidjeti u još nekim primjerima.

Luketić i Ribičić kažu kako je u tom dijelu svijeta nogomet nešto više od samoga sporta, ono je način života, s njim se i za njega jednostavno živi (Luketić, Ribičić 2015; 119). Tako Kapuscinski citira latinoameričkog sportskog reportera koji kaže: „U Latinskoj Americi granica između nogometa i politike je nejasna. Postoji duga lista vlada koje su pale ili bile zbačene nakon poraza nacionalnog tima.“ (Kapuscinski u Luketić, Ribičić 2015; 119). Prva utakmica odigrana je 8. lipnja 1969. godine u glavnom gradu Hondurasa, Tegucigalpi a domaćin je slavio s 1:0. Koliko je navijačkog fanatizma bilo prisutno govori i činjenica kako su domaći navijači cijelu noć bučili ispred hotela gdje su bili smješteni nogometaši El Salvadora čime su htjeli unijeti nemir i nervozu, a što im je na temelju konačnog rezultata i uspjelo. Ipak, i dalje je čitava situacija bila pod kontrolom i nije izlazila iz sportskih okvira i nadmetanja. No, nisu svi u El Salvadoru jednako prihvatili poraz. 18-godišnja Salvadora Amelia Bolanos najemotivnije je doživjela poraz svoje reprezentacije, smatrala ga je poniženjem svoje domovine te je očevim pištoljem počinila samoubojstvo (Kapuscinski u Luketić, Ribičić 2015; 119). Na njezinom pogrebu pojavio se i predsjednik države te čitava momčad koja je time dobila još jedan dodatni motiv za slavlje u uzvratnoj utakmici. To im je i

uspjelo 15. lipnja u svojem San Salvadoru što je značilo da će se odigrati još jedna dodatna utakmica koja će na neutralnom terenu odlučiti putnika na Svjetsko prvenstvo.

Odluka je pala 27. lipnja u Meksiko Cityju gdje su nogometaši El Salvadora nakon produžetaka s 3:2 pobijedili Honduras i osigurali povijesni plasman na Svjetsko prvenstvo. Domaćin koji nije želio nikakve sukobe ni nered organizirao je čak 5 tisuća policajaca koji su čuvali red između dvije protivničke strane. Nakon utakmice, isprovocirani slavljem salvadorskih navijača na ulicama vlastitih gradova, Hondurašani napadaju i devastiraju salvadorske ambasade u Tegucigalpi i ostalim gradovima (Luketić, Ribičić 2015; 120). Istoga dana Salvadorci prekidaju sve diplomatske odnose sa susjedima, zatvaraju se granice te se kreće u naoružavanje stanovništva. Ubrzo se sukob osim na kopnu seli i u zračne prostore, a sve je potrajalo četiri dana. Zanimljivo je to da iako je rat trajao svega stotinjak sati, mirovni sporazum potpisan je tek desetak godina kasnije. Nakon sukoba obje strane su bile gubitnici budući da su ljudske žrtve na obje strane bile znatne. Tijekom rata poginulo je 250 honduraških vojnika te dvije tisuće civila. S druge strane, El Salvador broji slične gubitke budući da je u njihovim redovima bilo oko dvije tisuće poginulih, što vojnika a što civila (Luketić, Ribičić 2015; 122).

Iz svega navedenog vidljivo je koliko nogomet može utjecati i oblikovati stanje nacije. Iako je sukob između Hondurasa i El Salvadora bio neminovan, nogomet je rasplamsao strasti i postao savršeno područje za izražavanje nacionalnih pretenzija i želja. Posljedice takva nasilja nadilaze samo područje sporta i imaju širu društvenu relevantnost, pa sociolog Dražen Lalić kaže kako „nogometni stadioni u dane odigravanja utakmica nerijetko postaju epicentri masovnog nasilničkoga ponašanja, koje ostavlja za sobom ozlijeđene ljude, oštećena i razbijena dobra, te atmosferu straha i nesigurnosti“ (Lalić 1993; 19). Zanimljivo, momčad El Salvadora iduće godine na Svjetskom prvenstvu u Meksiku nije uspjela postići nijedan pogodak, poraženi su u sve tri utakmice i već nakon prvog kruga napustili natjecanje zbog kojeg su mnogi izgubili živote.

No, takva atmosfera straha i nesigurnosti o kojoj Lalić govori nije strana zemljama Latinske Amerike. Dovoljno se sjetiti primjera nogometaša Kolumbije Andresa Escobara koji je zbog postignutog pogotka u vlastitu mrežu na Svjetskom prvenstvu u SAD-u 1994. godine ubijen u svojem rodnom gradu, Medellinu. Tadašnji kolumbijski izbornik Francisco Maturana nekoliko godina kasnije izjavio je kako Escobara nije ubio nogomet, već da je on bio nogometaš ubijen od strane društva.

5.4 ULOGA NOGOMETA U SUKOBIMA NA PRIMJERU EUROPE

I u Europi nailazimo na slične primjere utjecaja nogometa u društvenim strukturama. Foer ističe kako su za vrijeme Francove vladavine u Španjolskoj, utakmice Athletic Bilbaa i Real Sociedadada bile „jedina mjesta gdje je baskijski narod mogao ispoljiti svoj kulturni ponos, a da ne završi u zatvoru“ (Foer 2006; 12). Slično je bilo i u Barceloni gdje se za vrijeme Francove diktature jedino na stadionu mogao iskazivati bunt protiv režima koji je gospodario Katalonijom. U Rumunjskoj se početkom 90-ih nakon plasmana na Svjetsko prvenstvo proslava uspjeha preselila na trgove diljem Bukurešta „što je kulminiralo oružanom postrojbom koja je puške isprobala na diktatoru Nicolaeu Ceausescu i njegovoj ženi“ (Foer 2006; 189). Nadalje, u engleskim industrijskim gradovima poput Derbyja ili Coventryja nogometni su klubovi uvelike doprinjeli spajanju manjih gradova usred deprimirajuće bijede u kojoj su živjeli.

5.5 ULOGA NOGOMETA U SUKOBIMA NA PRIMJERU JUGOSLAVIJE

Zašto se ovakvi slučajevi ubojstava, ratova ili nasilja vezuju najviše uz nogomet, a ne tako često i uz ostale sportove? Vidljivo je kako pokreti otpora imaju dugu povijest rađanja na nogometnih stadionima. Mnogi će se danas složiti kako su upravo nogomet i navijačka zbivanja uz nogometne terene imali vrlo važnu ulogu sredinom i krajem 80-ih na tlu nekadašnje Jugoslavije.

Susan Faludi i čitav tim sociologa daju odgovor na povećano nasilje u i oko nogometa u razdoblju osamdesetih i devedesetih godina prošloga stoljeća. Naime, širenjem globalizacije i korporativnog kapitalizma mnogi postaju tehnološki višak, čije poslove u tvornicama preuzimaju radnici trećeg svijeta. Bez tradicionalnog posla i maknuti s pijedestala patrijahalnosti, njihova želja je ponovno dokazati svoju muževnost. Idealna prilika za to postalo je nogometno nasilje koje se brzo proširilo čitavom Europom i svijetom. „Kada su se ti navijači upleli u rasizam i radikalni nacionalizam, dogodilo se to stoga što su te ideologije predstavljale metafore za njihove vlastite živote. Njihove nacije i rase bile su žrtve svijeta, baš kao i oni sami“ (Faluni u Foer 2006; 20-21).

Od paljenja jugoslavenske zastave na Poljudu u utakmici između Hajduka i Partizana 1990. godine do masovne tučnjave Bad Blue Boysa, Delija i onodobne zagrebačke policije na stadionu u Maksimiru, uoči utakmice između Dinama i Crvene zvezde iste godine, koja nikada nije održana. Upravo je taj neodigrani ogled bio simbolički početak ratnih sukoba na području bivše Jugoslavije.

Krajem osamdesetih godina diljem Hrvatske i Srbije jačao je nacionalizam i želja za vlastitom državom. Na svakom koraku vidjelo se da je multietničkoj Jugoslaviji ubrzano stizao kraj. Dva tjedna prije utakmice na prvim višestranačkim izborima u Hrvatskoj izabran je Franjo Tuđman, dok je u isto vrijeme u Srbiji pod vodstvom Slobodana Miloševića jačao srpski nacionalizam. Budući da je između dva naroda ostalo antagonizma još iz vremena Drugog svjetskog rata, uspavane nacionalne strasti nisu trebale previše povoda za buđenje. Tog 13. svibnja 1990. godine Jugoslavija je prvi put u pedeset godina svjedočila otvorenom sukobu između dviju njezinih etničkih skupina (Foer 2006; 23). Neredi na tribinama Maksimira počeli su i prije početka same utakmice. Zvuči nevjerojatno da su na južnoj tribini stadiona bili smješteni navijači obje momčadi. Na južnoj tribini bili su navijači Dinama, dok su ispod njih na južnom stajanju bile smještene Delije, navijači Crvene zvezde. Ubrzo su se krenule lomiti stolice i reklamni panoi, Delije su uspjele doći do južne tribine i krenula je masovna tučnjava. U tom trenutku na sjevernoj tribini Bad Blue Boysi probijaju ogradu i ulaze na teren. Bilo je jasno da u tim uvjetima nije bilo moguće igrati nogomet. Gostujući igrači pobjegli su prema svlačionicama, dok su neki od domaćih igrača ostali pomoći ozlijeđenim navijačima na maksimirskom travnjaku koje je milicija nemilice tukla. Svoj legendarni status nacionalnog heroja među navijačima, ali i u široj javnosti tada zarađuje Dinamov igrač Zvonimir Boban koji, u želji da obrani jednog zagrebačkog navijača, nogom udara milicajca Refika Ahmetovića. Nakon svega bilo je jasno kako je ovaj sukob tek početak nečega puno ozbiljnijeg. Bio je to simbolički početak ratnog sukoba o čijoj važnosti govori i spomen ploča poginulim pripadnicima Bad Blue Boysa postavljena ispod zapadne tribine Maksimira koja glasi: „Svim navijačima Dinama za koje je rat počeo 13.5.1990., a završio se polaganjem svojih života na oltar domovine Hrvatske“.

U kasnijim analizama tko je odgovoran za propuste u organizaciji nije se došlo do potpunog odgovora, iako je jasno da su sukob započeli gostujući navijači. Ostalo je i pitanje što je pored trenera Crvene zvezde radio vođa Delija i član tajne policije Željko Ražnatović – Arkan.

Nogometni klubovi u Jugoslaviji, ali i šire, od početka su bili bastioni nacionalizma. Mnogi su u njima vidjeli priliku iskazati svoje želje i ideje pod krinkom gomile koja ne izbacuje pojedinca. Tako su na području bivše Jugoslavije klubovi poput Dinama i Crvene zvezde bili utočišta Hrvatima i Srbima koji su zahtijevali nacionalnu državu. Foer navodi kako je u jugoslavenskim novinama – kao i po cijelom svijetu – rat bio metafora za sport. Klubovi se bore i napadaju; imaju neprobojnu obranu i žestoke napadače (Foer 2006; 27). Za razliku od nekih drugih područja, u bivšoj Jugoslaviji metafora sporta kao rata prerasla je u realnost. Navijači na obje strane svoje su navijačke rekvizite ostavili na stadionima i krenuli u rat sa puškama u rukama. Iz tog rata izrodit će se hrvatska država, a s njom i nevjerojatni nogometni uspjesi. Od prve povijesne utakmice 1990. godine, do nevjerojatnog srebra na Svjetskom prvenstvu u Rusiji.

6. HRVATSKA NOGOMETNA REPREZENTACIJA KAO ŽARIŠTE OBLIKOVANJA NACIONALNOG IDENTITETA

Bez obzira na mnoge popratne etikete poput karaktera ili mentaliteta koji se često koriste u objašnjavanju nečijeg sportskog uspjeha ili neuspjeha, ono prije svega ovisi o nečijem napornom radu i talentu. No, kada su hrvatski nogometaši u pitanju gotovo uvijek se provlače pojmovi poput „ostavljanja srca na terenu“ ili „igranja iz ljubavi prema domovini“. Danas se takve krilatice redovito najglasnije čuju od strane političara ili sportskih čelnika koji pod krinkom nacionalnog zajedništva guraju sve ostale probleme u drugi plan. No, nije uvijek bilo tako. U poslijeratnim godinama nacionalni duh i domoljublje bili su ogromni pokretači sportskih uspjeha, jednako kao što su ti uspjesi pomogli u jačanju nacionalnih identiteta.

Od košarkaša u Barceloni, preko Ivaniševićevog Wimbledonu, do „Vatrene bronce“. Upravo negdje u tim godinama je dr. Franjo Tuđman izjavio: „Sportaši su najbolji ambasadori naše zemlje“. I nije pogriješio jer se upravo putem sportskih uspjeha krenuo graditi međunarodni ugled i značaj na globalnoj pozornici. „Stoga se ambadorska uloga sportaša uvriježila ne samo kao ultimativna čast, nego i ultimativna dužnost“ (Holiga 2018; 113). S vremenom se taj osjećaj dužnosti pod utjecajem silnih društvenih podjela itekako izmjenio. Pojam zajedništva, pogotovo u nogometu, progresivno je propadao i smatralo se da će svakoga trenutka dotaknuti dno. Od prekida utakmice protiv Češke na Euru u Francuskoj do sad već famozne svastike na Poljudu na utakmici s Italijom, odnos navijača i nogometne

vrhuške došao je do usijanja. Hrvatski nogomet bio je pred kolapsom i prijetilo mu je potpuno urušavanje. Sve do prošlog ljeta i Svjetskog prvenstva u Rusiji. Sve do pojave Zlatka Dalića.

„Domoljublje je zadnje pribježište nitkova“, rekao je prije gotovo četvrt tisućljeća engleski književnik Samuel Johnson. Iako su u Hrvatskoj mnogima puna usta domoljublja, odnos čovjeka s vlastitom domovinom ili nacijom je sasvim individualna, intimna stvar. Zlatko Dalić uspio je intimne osjećaje svakog pojedinca u svojoj momčadi usmjeriti ka istom cilju, uspio je izgraditi zajedništvo - „Da bi ona postala motivirajući faktor za grupu ljudi, oni prije svega moraju biti okupljeni oko zajedničkog cilja – preciznije rečeno, moraju imati dojam da njihovi intimni osjećaji vode u istom smjeru, zbrajaju se i množe, pa se na taj način pretvaraju u vezivno tkivo i pozitivnu silnicu“ (Holiga 2018: 113). Upravo je to bila tajna uspjeha Hrvatske nogometne reprezentacije u Rusiji. U ovom poglavlju pokušat će se dokazati teza kako su utakmice Hrvatske nogometne reprezentacije od 1990. do 2018. godine bile žarište nacionalnog identiteta. Tome u prilog analizirat će se uloga odabira navijačkog slogana uoči velikog natjecanja poput Svjetskog prvenstva i uloga državne himne prije početka svake utakmice.

6.1 ODABIR NAVIJAČKOG SLOGANA I ULOGA DRŽAVNE HIMNE

Prije svakog velikog natjecanja na kojem nastupa naša reprezentacija, navijači dobiju priliku birati slogan koji će se naći na autobusu kojim će igrači putovati kroz zemlju domaćina Europskog ili Svjetskog prvenstva. Na posljednjem Euru u Francuskoj prije dvije godine, hrvatski autobus krasio je natpis „Nova vatra, staro mjesto, ista nada“ aludirajući na najveći sportski uspjeh u Francuskoj 1998. godine. Na prošlogodišnjem mundijalu u Rusiji, hrvatski navijači imali su priliku birati između tri ponuđena slogana. „Želja u srcu je moć na terenu!“, zatim „Srcem do vrha“, te „Mala zemlja, veliki snovi“ koji je naposljetku s 52 posto glasova na stranicama HNS-a i izabran.

Vidljivo je da sloganima dominiraju pojmovi poput želje, srca ili snova čime se cilja na emotivni osjećaj pripadnosti kod navijača. Slična priča je i sa ritualnim „polaganjem desne ruke na srce“ kada svira hrvatska himna. To je simbolička gesta kojom se naglašava poanta same himne. Ono se prvenstveno odnosi na dvije početne i dvije završne strofe Mihanovićeve „Horvatske domovine“ gdje se spominju stihovi poput „dok mu živo srce bije!“. U

pronacionalnoj retorici devedesetih godina predsjednik Franjo Tuđman smatrao je kako polaganje desne ruke na srce prilikom intoniranja himne kreira imidž i pomaže u stvaranju „nacionalnog folklor“.

Takav znak poštovanja implicira da se „dostojanstveno držanje za vrijeme intoniranja himne u osobitim prigodama iščitava prije svega kao znak nacionalnog ponosa i domoljublja, a hrvatska povijest i način na koji je izborena sloboda nalažu svima koji zastupaju zemlju – sportašima, političarima, kulturnim djelatnicima – da to učine na najuzvišeniji način“ (Biti 2018; 64). Stoga ne čudi kada legendarni hrvatski nogometaš Zvonimir Boban u svojoj analizi uoči hrvatskog nastupa na Svjetskom prvenstvu u Brazilu 2014. godine kaže: „bez neupitne ljubavi za hrvatski dres, velike odgovornosti prema našoj „ubavoj dolini suza“ neće biti ništa. Bez ljubavi se ne postiže ništa, a zanos će se pretvoriti u lijepe uspomene.“ (Židak 2014; 14). Kroz 28 godina povijesti Hrvatske nogometne reprezentacije zanos se često pretvarao u lijepe uspomene, a ponekad i u prave „nacionalne tragedije“. Izdvajanjem najznačajnijih utakmica Hrvatske nogometne reprezentacije prikazat će se u kojoj mjeri uspjeh doprinosi jačanju i izgradnji nacionalnog identiteta, te analizirati navijačko ponašanje i reakcije sportske javnosti uoči i nakon utakmica koje su često nosile prefiks „povijesne“. Analiza će se temeljiti na tri zasebna faktora: uspjehu, važnosti natjecanja i fenomenu nogometa kao najmasovnijim sportom.

Zbog čega su neke utakmice značajnije, a neke nisu? Zašto svaki Hrvat zna gdje je bio i što je radio za vrijeme finala Svjetskog prvenstva protiv Francuske, a ne zna nabrojati strijelce golova u prijateljskoj utakmici protiv, primjerice, Jordana ili Malija? Odgovor na oba pitanja je uspjeh. On je taj koji omogućuje jačanje nacionalnog zajedništva i intenzivira osjećaj pripadnosti. Osim uspjeha bitna je i scena na kojoj se taj uspjeh postiže. Naime, brojne pobjede u prijateljskim utakmicama neće imati jednaki odjek kao pobjede na natjecanjima poput Svjetskog ili Europskog prvenstva. Razlog tome je taj što takva prvenstva u moderno doba predstavljaju sublimaciju nadmetanja nacija. Nogometni teren služi kao golemo ratno polje u kojem se pomiču figure i dolazi do pobjeda ili poraza. Zbog toga će faktor uspjeha i faktor velikih natjecanja biti polazišna točka u određivanju najznačajnijih utakmica Hrvatske nogometne reprezentacije.

Treći faktor koji će biti uključen u ovu analizu je i fenomen nogometa. Zašto se analiziraju nogometne utakmice kao žarište nacionalnog identiteta, a ne recimo košarkaške ili rukometne u kojima je Hrvatska također imala zapažene uspjehe? Odabrane su upravo

nogometne utakmice budući da je nogomet najmasovniji sport koji je zastupljen u svim dijelovima svijeta i shodno tome pruža najrelevantniji okvir. Naime, nogomet su u nekoj fazi svojeg života iskušali gotovo svi, od male djece na ulicama do profesionalnog i rekreativnog bavljenja. Za razliku od rukometa ili košarke, najvažnija nogometna pravila jasna su svima, ona su najjednostavnija, lako shvatljiva pa se zbog toga pojedinac s nogometom može najlakše identificirati. To se prije svega odnosi na socijalnu identifikaciju budući da svatko od nas poznaje barem jednog koji je u nekoj mjeri uspio u nogometu, a jednom davno bio je poput nas – običan dječak koji na ulici trči za loptom. Na temelju navedenih faktora možemo analizirati najznačajnije utakmice Hrvatske nogometne reprezentacije kao žarište nacionalnog identiteta.

6.2 NAJZNAČAJNIJE UTAKMICE HRVATSKE NOGOMETNE REPREZENTACIJE OD 1990. DO 2018. GODINE

Hrvatska nogometna reprezentacija odigrala je u razdoblju od 1990. do kraja 2018. godine ukupno 292 utakmice. Od skoro tristo odigranih dvoboja, Hrvatska je igrala 169 službenih utakmica (Svjetska i Europska prvenstva, Liga nacija i kvalifikacije za prvenstva) te 123 prijateljske utakmice koje nisu imale natjecateljsku važnost i rijetko je koja mogla bitnije utjecati na izgradnju ili jačanje nacionalnog identiteta. Nije isto igrati prijateljsku pripremnu utakmicu protiv primjerice Jordana ili Malija, ili polufinale i finale Svjetskog prvenstva. Veća važnost utakmice donosi i jaču homogenizaciju nacije koja u tim trenucima osjeća zajedništvo i pripadnost. Ipak, jedna prijateljska utakmica može ući u kontekst „utakmice od nacionalne važnosti“ kako mediji često etiketiraju određene nogometne prigode.

Riječ je o prvoj utakmici hrvatske nogometne reprezentacije 17. listopada 1990. godine protiv Sjedinjenih Američkih Država. Iako je bila samo prijateljska utakmica bez rezultatskog značaja, ona je označila prekretnicu i početak nogometne samostalnosti Hrvatske.

Iako će u narednim godinama, izabrana nogometna vrsta postignuti velike i značajne uspjehe, to je bila utakmica koja je „više od nogometa“. U tom rangu etiketirat će se još jedino dvomeči protiv Jugoslavije 1999. i Srbije 2013. godine. Razlog tome su isprepletene prošlosti dviju zemalja, kao i konstantna politička napetost koja na nogometnom terenu vidi priliku za vođenjem „simboličkog rata“.

6.3 OD SAD-A DO BRONCE U FRANCUSKOJ

Samo šest mjeseci ranije, na prvim višestranačkim demokratskim izborima, Hrvatska je pokazala kako teži samostalnosti i neovisnosti, a nogometna utakmica protiv uglednog suparnika i svjetske sile trebala je tu težnju pokazati svijetu. Osim izbora, na glavni zagrebački trg vraćen je spomenik banu Josipu Jelačiću, a koliki zanos je vladao među organizatorima pokazuje i sljedeći primjer: „Čak je i na ulaznicama bio otisnut spomenik bana Jelačića, uokviren našim grbom, a iznad je pisalo „Međudržavna nogometna utakmica Hrvatska – SAD“! Bio je to znakovit natpis jer Hrvatska je tada formalno bila samo jedna od šest republika SFRJ.“ (Trumbić 2012; 9). Trebalo je mnogo uvjerenja i truda kako bi došlo do same utakmice, a jedan od zaslužnijih bio je hrvatski poduzetnik Jure Klarić koji je s 90 tisuća dolara financirao dolazak američke reprezentacije, koja je tada imala europsku turneju, u Zagreb. Bila je to i premijera dresova s čuvenim crveno-bijelim kvadratićima koji će u idućim godinama postati zaštitni simbol ne samo nogometne vrste već i čitave zemlje. Dizajn prvoga dresa koji će s vremenom biti samo modificiran potpisao je hrvatski umjetnik Miroslav Šutej. Sama utakmica prošla je u slavljeničkom raspoloženju, a Hrvatska je pobijedila s 2:1. Čast da bude upisan u povijesne knjige kao prvi strijelac za Hrvatsku pripala je Aljoši Asanoviću, koji je na utakmicu stigao privatnim zrakoplovom predsjednika francuskog Metza, kluba u kojem je tada igrao.

Bila je to do danas najznačajnija i najbitnija prijateljska utakmica za Hrvatsku koja je tada već pripremala teren za pozicioniranje na nogometnu kartu Europe i svijeta. Četiri godine kasnije stigla je jedna od najvažnijih pobjeda reprezentacije. Kao nova članica FIFA-e i UEFA-e, Hrvatska je dobila mogućnost igranja kvalifikacija za Europsko prvenstvo u Engleskoj 1996. godine. Novi uzlet nacionalnog identiteta dogodio se u studenom 1994. godine kada je Hrvatska sa svega tri službena nastupa u gostima slavila protiv Italije, tadašnjeg vicepravaka svijeta. Uspjeh je odjeknuo svijetom nogometa, a hrvatski izbornik Tomislav Ivić pobjedu je nazvao povijesnom i posvetio je herojima Domovinskog rata „koji su dali svoj život da bi smo mi mogli imati svoju državu i svoju nogometnu reprezentaciju te ostvariti snove tolikih generacija“ (Trumbić 2012; 21). Iz navedene izjave očito je koliko je u ratnim vremenima početkom 90-ih nogomet bio nositelj nacionalnog naboja, te činio sponu između sporta i politike.

Ukazujući na uzajamnu zainteresiranost između ta dva područja, Dragan Koković ustanovljuje kako se križanje između sporta i politike odvija na tri razine: interne politike sporta, lokalnog i nacionalnog ugleda te sporta kao faktora vanjske politike (Koković u Lalić 1993; 251). Pobjeda protiv Italije, nogometne i političke velesile itekako je utjecala na jačanje nacionalnog ugleda, ali i funkcionirala kao faktor vanjske politike. Štoviše, i danas tako funkcionira. Mnogi dijelovi svijeta nikad nisu čuli za Hrvatsku niti je mogu pronaći na karti, no znaju tko je Davor Šuker ili Luka Modrić. Stoga ne čudi kada političari često prilikom nekog velikog sportskog uspjeha poput prošlogodišnjeg finala Svjetskog prvenstva pohitaju s izjavama kako su sportaši „najbolji promotori Hrvatske u svijetu“.

Bili su to i u listopadu 1995. godine, kada je na rasporedu bio uzvrat između Hrvatske i Italije na splitskom Poljudu. Nacija nošena ogromnim nacionalnim zanosom nakon Oluje i kraja rata, u nogometnoj je utakmici vidjela priliku da se još jednom u najboljem svjetlu prikaže Europi i svijetu. U impresivnom ozračju punih tribina uoči utakmice na teren je izašao Gibonni i otpjevao himničku pjesmu „Mi smo prvaci“ koja je zaključena stihom – Bog i Hrvati. Na najvećem transparentu na tribinama pisalo je „Naprijed Hrvatska, Vukovar je s vama“ (Trumbić 2012; 22). U takvoj slavljeničkoj kulisi nogometna reprezentacija odigrala je neriješeno 1:1 i osigurala plasman na Europsko prvenstvo u Engleskoj, prvo veliko natjecanje u hrvatskoj povijesti.

Uspjeh reprezentacije na Svjetskom prvenstvu 1998. godine u Francuskoj gdje je osvojena brončana medalja rezultirao je golemom euforijom diljem zemlje i zapravo ostao urezan u kolektivnom pamćenju nacije. Bez obzira jesu li ljubitelji nogometa ili samo obični promatrači koji su se uključili u „jureći vlak euforije“, sve generacije znaju točno gdje su bile i što su radile u trenucima kada je Hrvatska u Lyonu s 3:0 bila bolja od Njemačke, tadašnjeg europskog prvaka. Trumbić kaže kako je ta pobjeda nad trostrukim svjetskim prvakom „još jedan antologijski podatak, kockica u mozaiku nezaboravne pobjede od koje se i danas naježimo“ (Trumbić 2012; 45). Koliko je to bio važan trenutak svjedoči i činjenica da je prvi čestitar u svlačionici nakon utakmice bio tadašnji predsjednik Franjo Tuđman. Naposljetku, polufinalnim porazom od Francuske, Hrvatska je otišla u borbu za treće mjesto gdje je slavljem protiv Nizozemske ostvarila dotadašnji najveći nogometni uspjeh. Nakon prvenstva nogometašima je u Zagrebu priređen doček koji je okupio 80 tisuća ljudi koji su u velikoj većini na sebi imali već tada prepoznatljivi dres sa crveno-bijelim kvadratićima koji je do danas postao sinonim za nogometnu reprezentaciju i njezin vizualni identitet.

Skoko ističe kako su, zahvaljujući tom polufinalu Svjetskog prvenstva, milijuni ljudi napokon čuli za Hrvatsku, te je mnogima od njih prva asocijacija na Hrvatsku postao Davor Šuker. Time se napokon promijenila percepcija svijeta o Hrvatskoj. Više nismo bili zemlja poznata po ratu, već i po sportskim uspjesima. Promijenila se cjelokupna slika Hrvatske, a taj novi imidž polako je prekrivao crno-bijelu ratnu sliku. Stoga ne čudi kada Skoko kaže kako „imati kockasti dres, čak i u najzabačenijim afričkim državama, postala je stvar prestiža“ (Skoko 2016; 247).

Osim dresa, simbol je postao i nadimak „Vatreni“ koji je s vremenom postao i neslužbeni naziv reprezentacije. Njegov nastanak dogodio se na poprilično slučajan i spontan način. Naime, uoči Europskog prvenstva 1996. jedna hrvatska pivovara angažirala je hrvatskog književnika Josipa Prudeusa da smisli prigodni nadimak za njihovu kampanju uoči prvenstva. Između pojmova „Kockasti“ i „Vatreni“ izabran je ovaj potonji koji se s vremenom ustalio u medijskom prostoru i popularnoj kulturi. Upravo će zbog toga pojam biti intenzivno korišten u nastavku ovoga rada.

6.4 UTAKMICE HRVATSKE I SRBIJE

Nakon veličanstvenog uspjeha u Francuskoj, Vatrene je u kolovozu 1999. godine čekalo gostovanje u Beogradu, prvi put poslije ratnih godina početkom 90-ih. Ulog je bio plasman na Europsko prvenstvo, a uoči meča vodio se pravi psihološki rat. S obzirom na višestruko značenje utakmice, stadion je bio rasprodan iako su Delije, navijači Crvene zvezde bojkotirali dvoboj uz objašnjenje kako tu nemaju za koga navijati jer su im obje selekcije omražene (Trumbić 2012; 55). Razlog tome bila je činjenica o Srbiji, koja je tada još uvijek nosila naziv Jugoslavija. Uoči utakmice, izbornik Hrvatske Miroslav Ćiro Blažević izjavio je kako „naši momci moraju biti čvrsti i jedinstveni kao biblijska obitelj“ (Trumbić 2012; 56). S druge strane, na intoniranju „Lijepe naše“ Marakanom su odjekivali zaglušujući zvižduci. Ipak, sami dvoboj na terenu prošao je miroljubivo bez pobjednika što je značilo kako će se sve odlučivati u uzvratu na Maksimiru. Hrvatskoj je u toj utakmici igrala isključivo pobjeda, dok je gostima i bod donosio željeni cilj, plasman na Europsko prvenstvo. Uoči početka utakmice ispred 40 tisuća ljudi na Maksimiru upriličen je i koncert najvećih estradnih zvijezda koje su izvodile koloplet domoljubnih pjesama, a vrhunac je bila izvedba Zlatnih dukata „Vukovar, Vukovar“ (Trumbić 2012; 57). S nogometne strane, Vatreni nisu uspjeli doći do

željene pobjede, pa je podjelom bodova Jugoslavija izborila Euro u Belgiji i Nizozemskoj. Nacija je iz euforije strmoglavom krivuljom otišla u kolektivnu tugu i depresiju. Bio je to poraz koji je doživljen kao nešto puno veće od samog sportskog neuspjeha, no prilika za uzvrat stigla je 13 godina poslije. S vremenskim odmakom od rata, činilo se kako bi napokon nogomet mogao biti u prvom planu, no ispostavilo se da će sve izvan nogometnog travnjaka biti značajnije i važnije za obje nacije.

Četiri mjeseca prije utakmice Hrvatske i Srbije u Zagrebu, predsjednik europske nogometne federacije UEFA-e, u Zagrebu je na obljetnici stote godišnjice Hrvatskog nogometnog saveza oštro poručio „Igrajte se nogometa, ne igrajte se rata“ (Židak 2014; 22). Bio je to uvod u jednu od najvećih utakmica u hrvatskoj nogometnoj povijesti. Hrvatska i Srbija u istoj kvalifikacijskoj skupini, u borbi za odlazak na Svjetsko prvenstvo. Iako se atmosfera u obje zemlje smirivala mjesecima prije, a karte bile rasprodane u rekordnom roku svi su strepili uoči nogometnog susreta koji je za obje nacije „više od nogometa“. Svima je u sjećanju ostao dvomeč iz 1999. godine, s razlikom da je ime Jugoslavije otišlo u povijest.

Ipak, ovaj susret bio je ponešto drukčiji. Obje zemlje bile su pod budnim okom UEFA-e, a i strasti su bile sasvim drugačije budući da je vremenski odmak bio znatno veći od onog 1999. godine. Bez obzira na sve, kako se prva utakmica u Zagrebu približavala mediji iz obje zemlje su krenuli sa podgrijavanjem atmosfere.

Tako je beogradski sportski list „Alo!“ u naslovu razgovora s tadašnjim izbornikom Srbije Sinišom Mihajlovićem stavio „Na Maksimir uz Marš na Drinu“, dok su hrvatski mediji pozornost usmjerili ka činjenici da je Mihajlović rođeni Vukovarac. Obje zemlje utakmicu su gledale kao događaj koji je veći od samog sporta. Bila je to idealna prilika da se ojača nacionalni identitet u obje nacije. U ekonomskoj i društvenoj krizi u kojoj je teško graditi identitet „za“ sebe, ovo je bila idealna prilika za obnovom ili nastavkom gradnje identiteta „protiv“ nekog drugog. Jer završetkom rata nestao je i vanjski neprijatelj protiv kojeg bi se mogao graditi vlastiti identitet, pa je još jedna nogometna utakmica između Hrvatske i Srbije stigla kao idealan trenutak za obnovu identiteta ali i privremenog zaborava na svakodnevne probleme.

Rasprodani Maksimir i 35.000 Hrvata bilo je spremno za „nogometni rat“ s istočnim susjedima. Za vrijeme izlaska igrača na travnjak na maksimirskim tribinama podignuta je koreografija sa crvenim i bijelim papirima koji su činili prepoznatljive kvadratiće, simbol koji se nalazi na hrvatskom grbu i dresu. U samoj sredini na istočnoj tribini podignuta je slika

vukovarskog vodotornja, simbola patnje toga grada u Domovinskom ratu. Ispod koreografije na transparentu podno svih tribina osim zapadne bili su ispisani stihovi budnice „Od stoljeća sedmog“ Dražena Žanka s početka 90-ih. Na sjevernoj tribini pisalo je „Kroz vrimena gruba i kroz ljute boje branili smo časno mi ognjišće svoje“, dok je na istoku u nastavku stiha stajalo „čuvaše nam pređi ovu rodnu grudu nisu zbog slobode ginuli zaludu“. Treći dio transparenta nalazio se na južnoj tribini gdje je pisalo „tu na našoj zemlji naš se barjak vije, crven, bijeli, plavi više se ne krije“. Cjelokupna koreografija bila je podignuta u trenutku kada je krenula hrvatska himna.

S druge strane, tokom intoniranja srbijanske himne vladali su zaglušujući zvižduci što se na nogometnim utakmicama između ove dvije zemlje već tretira kao „dio folklor“. Što se tiče same utakmice, Hrvatska je relativno lagano stigla do pobjede, strijelci su bili Mandžukić i Olić, no upečatljiva je ostala izjava izbornika Igora Štimca koji je nakon utakmice rekao: „Jednostavno sam se opredijelio za šutnju, za miran rad, za pripremu, najbolju moguću za utakmicu koja je bila od povijesne važnosti za hrvatski narod. Bio sam svjestan da nemamo pravo na pogrešku (...) Ne prepustiti se slavlju, nikakvoj čašici, nazdravljanju, proslavi pobjede nad najvećim i najljućim rivalom, već odlazak kući.“ (Židak 2014; 37). S druge strane, izbornik Srbije Siniša Mihajlović ubrzo je nakon neuspjeha dobio otkaz te tada rekao: „Najviše sam volio utakmice koje su više od igre. Zato mi je remi u Maksimiru 1999. najdraži u karijeri, a poraz protiv Hrvata u Zagrebu najteži dan u životu“ (Židak 2014; 52).

Već u rujnu iste godine u Beogradu se igrao uzvrat u kojem su Srbija i Hrvatska odigrali bez pobjednika što je Hrvatsku približilo plasmanu na Svjetsko prvenstvo u Brazilu. Nogomet je opet ostao u drugom planu, budući da ni na beogradskoj Marakani nije izostalo „folklornih stvari“. Nekoliko dana prije same utakmice predsjednik Srbije Tomislav Nikolić pozivao je svoje sugrađane da se ostave politike, jer je ovo samo nogomet. Njegovi apeli nisu pali na plodno tlo budući da je tokom dvoboja gorjela hrvatska zastava, a svih 90 minuta na sjevernoj je tribini gdje su bili najžešći srpski navijači visio transparent na kojem je ćirilicom bilo ispisano ime Vukovara. Ponovno je nogomet nadmašio isključivo sportske margine i postao političko bojište jer je na obje utakmice i u Zagrebu i u Beogradu u središtu pozornosti bio Vukovar.

Koliko je bilo važno izgraditi identitet u „odnosu na drugog“ svjedoče i etnička podrijetla dvojice nogometaša. Već spominjani Siniša Mihajlović rođen je u Vukovaru što mu je često bio kamen spoticanja u srbijanskim medijima. S druge strane, dokaz koliko je bitno

etničko podrijetlo naših vrhunskih sportaša je Dado Pršo kojemu je pravo ime Miladin. Zvuči nevjerovatno da u našim medijima njegovo pravo ime nikada nije bilo korišteno, pa i ne čudi što je Pršo u jednom trenutku i službeno svoje ime promijenio u Dado. Omiljeni igrač Vatrene i tzv. „Hrabro srce“ nije mogao sebi dozvoliti da mu zbog etniciteta padne popularnost među navijačima.

Iz svega toga vidimo koliko su politika i nogomet isprepleteni te uronjeni jedno u drugo. Pobjeda nad „njima“ u ovom slučaju tretira se kao nacionalna pobjeda, a poraz kao nacionalni neuspjeh što se vidi i po izjavi Mihajlovića nakon poraza Srbije u Zagrebu.

Ipak, mnogi će reći kako se naša najveća nogometna pobjeda odvila 2007. godine protiv Engleske na Wembleyju. U situaciji kada smo već osigurali Euro u Austriji i Švicarskoj, s 3:2 smo svladali Engleze u hramu nogometa i uskratili im nastup na velikom natjecanju. Holiga o tom uspjehu kaže: „Bilo je nevjerovatno frajerski, kulerski, mangupski ili kako god hoćete razbiti Engleze na Wembleyju u utakmici koju nisu smjeli izgubiti, praktično preusmjeriti njihovu nogometnu povijest; igrači i navijači osjećali su se nevjerovatno snažnima, ponosnima i optimističnima zbog toga i to im nitko ne može oduzeti. Sama ideja te pobjede nadvladala je njen realni značaj“ (Holiga 2018; 102). Nažalost, već iduće godine u četvrtfinalu Eura u Beču smo nevjerovatno tragičnim porazom od Turske osjetili i drugu stranu medalje, kolektivnu tugu koja je u trenu ugasila san o velikom rezultatu.

6.5 SREBRO U RUSIJI

Završni period pregleda najznačajnijih utakmica hrvatske nogometne reprezentacije dotiče se nasvježijih utakmica, odnosno posljednjeg Svjetskog prvenstva u Rusiji. Prije tog natjecanja igrao se i Euro u Francuskoj gdje je Hrvatska doživjela sličnu sudbinu onoj protiv Turske. Nakon sjajnih predstava u skupini gdje je u završnom susretu svladana Španjolska i zauzeto prvo mjesto, nacija je sanjala veliki rezultat i ispiranje rana iz Beča. Prvenstvo koje je obilježilo divljačko ponašanje dijela hrvatskih navijača zbog stanja u domaćem nogometu i korupcijskih afera unutar Nogometnog saveza, za Vatrene je ponovno završilo u suzama. Poraz u osmini finala nakon produžetaka od Portugala prebolno je podsjećao na bečku tragediju i ponovno naciju zavio u crno.

Bilo je to vjerojatno jedino veliko natjecanje na kojem se nije osjećalo jedinstvo nacije. Najbliže jedinstvu došlo se zahvaljujući sponzorskoj igri domaćina u kojoj su se zemlje sudionice na društvenim mrežama natjecale u podršci putem oznake #Orange Sponsors You i kratice od tri slova (Cro, Fra, Tur...). Svake večeri Eiffelov toranj bio bi obojan zastavom zemlje koja je tog dana skupila najviše oznaka. Svi mogući medijski portali svaki su dan pozivali na sudjelovanje u igri kako bi boje naše trobojnice zasvjetlile u srcu Pariza. Tako Antena Zadar na svojim stranicama piše: „Krenula je nova borba za osvjetljavanje Eiffelovog tornja bojama hrvatske zastave. Naime, potrebno je na društvenu mrežu staviti #CRO #Orange Sponsors You, a pobijediti će najuporniji navijači s najvećim brojem hashtagova. Prošlog tjedna pobjeda nam je izmaknula za dlaku budući da su pobijedili Turci, stoga se pozivaju svi da na Facebooku, Instagramu i Twitteru postavljaju hashtag uoči posljednje utakmice u skupini sa Španjolskom“ (<https://www.antenazadar.hr/clanak/2016/06/krece-lov-na-eiffelov-toranj-osvijetlimo-ga-bojama-hrvatske-zastave-cro-orange-sponsors-you/>, 31.1.2018.) Iako zahvaljujući brojnosti Turaka nismo u nijednom kolu došli do pobjede, nacija je pokazala kako svoj identitet može graditi i putem modernih tehnologija. Bez obzira što je izostao golemi naboj s tribina francuskih stadiona, užarene računalne tipkovnice spremno su odradile posao jačanja nacionalnog jedinstva i pokazale kako Hrvati i preko društvenih mreža mogu graditi svoj identitet.

Kao što vidimo, Europsko prvenstvo u Francuskoj donijelo je neke inovativne načine izgradnje nacionalnog identiteta u modernom računalnom i informacijskom dobu. No, ponovno je, kao i dvije godine ranije u Brazilu, izostao sportski uspjeh koji služi kao „mjerilo jačine“ nacionalnog naboja u pojedinim situacijama. Ako je takvo mjerilo na navedenim natjecanjima bilo prosječno, sve je nadoknađeno na Svjetskom prvenstvu u Rusiji.

Zbog velike udaljenosti, Hrvatska na samim tribinama ruskih stadiona (osim u Kalinjingradu protiv Nigerije) nije imala premoć i brojnost, no zato su sve to nadoknadili igrači na terenu. Nevjerojatnim zajedništvom i karakterom izvlačili su se iz bezizlaznih situacija i ostvarili najveći sportski uspjeh od osamostaljenja. Više od milijardu ljudi diljem svijeta 15. srpnja 2018. godine u Moskvi je pratilo „malu i borbenu“ Hrvatsku protiv Francuza koji su naposljetku postali svjetski prvaci. Svih mjesec dana trajanja prvenstva nacija je odisala zajedništvom a glavni trgovi u svim gradovima bili su ispunjeni ljudima u vrijeme održavanja utakmica. Ipak, kulminacija jačanja nacionalnog jedinstva stigla je tek krajem natjecanja i velikim dočekom reprezentacije u centru Zagreba.

U petosatnom putovanju od zračne luke do Trga bana Josipa Jelačića, Vatrene je pozdravljalo i bodrilo oko pola milijuna ljudi što je proizvelo najveći doček u hrvatskoj povijesti. Organizacija dočeka pripala je redatelju Krešimiru Dolenčiću koji je uoči dočeka rekao da je glavni cilj poslati prekrasnu sliku u svijet. Kip bana Josipa Jelačića bio je prekriven ogromnim plaštom od „kockica“, dok je sa zgrade na trgu visjela ogromna hrvatska zastava na kojoj je bilo napisano „Vukovar 91“.

„T-portal“ pisao je o neviđenom spektaklu koji je nadmašio doček Vatrenih iz 1998, dok je „Goal.hr“ donosio nevjerojatne scene ljudi koji vise po balkonima i terasama u nadi da će vidjeti svoje nacionalne idole. Dan nakon dočeka, „Sportske novosti“ prenijele su članak britanskog „Independenta“ koji govori o uspjehu hrvatske reprezentacije kroz timski rad, zajedništvo, borbeni duh i koordinaciju napora ka jednom jedinom cilju. Nadalje, navodi se kako će Hrvatsku unatoč drugom mjestu svi pamtiti kao glavnu zvijezdu prvenstva, a tekst se zaključuje riječima: „Zemlje sa skromnim fondom igrača i skromnijim novčanim sredstvima iz uspjeha Hrvatske mogu crpsti inspiraciju. Talent, naporni rad, zajedništvo i sreća jednu zemlju mogu odvesti daleko. Druge zemlje također mogu imati velike snove“ (<https://sportske.jutarnji.hr/rusija2018/vijesti/ugledni-independent-raspisao-se-o-lijepoj-nasoj-sto-mozemo-nauciti-od-hrvatske-male-zemlje-za-velike-sнове/7622022/>, 7.2.2018.). Jasno je da se pojam dočeka naših sportaša nakon velikog uspjeha pretvorio u svojevrsni ritual kojim se jača nacionalni identitet. On posluži kao idealna revitalizacija identiteta te u nama svaki put iznova afirmira osjećaj „sportske nacije“. Doček poput ovog nema samo identitetski faktor, već u sebi nosi i mobilizacijski impuls za čitavu naciju koji se ne mora očitovati samo na sportskom polju.

Na temelju navedenih utakmica dokazala se teza kako utakmica Hrvatske nogometne reprezentacije služe kao žarište nacionalnog identiteta u odnosu na druge sportove ili društvene događaje. Glavnu ulogu u jačanju nacionalnog identiteta odigrali su faktori uspjeha (brončana medalja u Francuskoj i srebro u Rusiji), natjecanja poput Svjetskih i Europskih prvenstava koja služe kao subliminarna borba nacija (dvoboji Hrvatske i Srbije) te fenomen nogometa kao najmasovnijeg i najupotrebljivijeg sporta.

7. NAVIJAČKO NASILJE I SUBKULTURA

U preostalim poglavljima pokušat će se dokazati i druga teza ovoga rada – da su nogometni navijači i sportska javnost dva glavna aktera u oblikovanju i kreaciji nacionalnog identiteta u Hrvatskoj putem nogometa. Shodno tome, prvo treba objasniti što je navijaštvo i kako se oblikovalo u vlastitu subkulturu, te kako je nogometno nasilje među navijačima postalo alat kojim se želi izgraditi identitet „prema drugom“. Bit će navedeni primjeri kako je nogometni huliganizam izmijenio Englesku, ali i kako je tamošnja vlast radikalnim mjerama promijenila paradigmu nogometnog nasilja.

Organizirano navijaštvo i udruženja vršnjačkih skupina nisu fenomen koji je nastao jučer. Od početaka nogometne igre ljudi su dolazili na nogometne stadione i terene te bodrili momčad kojoj su bili privrženi. Posredstvom mnogih promjena u društvu, svijet mladih sve je više naginjao prema nastanku i razvoju subkulture nogometnih navijača. Da bi mogli podrobnije govoriti o subkulturi navijača moramo prvo definirati i sam pojam subkulture.

Subkultura se laički tumači kao kultura unutar kulture. Subkulturne su se skupine prvo počele pojavljivati u SAD-u i Velikoj Britaniji, dok se sam izraz počeo oblikovati krajem Drugog svjetskog rata, da bi punu afirmaciju stekao krajem 60-ih godina prošloga stoljeća. Takve skupine predstavljaju mladež koja je po nečemu odlučila biti drukčija te iskazuje svoje osobne ili nametnute stavove preko načina odijevanja, mjesta okupljanja ili putem glazbe koju sluša. Postoji niz subkulturnih skupina koje su ostavljale značajnog traga kroz godine i time postale dio opće kulture poput navijačke subkulture koja se u posljednjih nekoliko desetljeća etablirala kao vodeća sila u iskazivanju nezadovoljstva stanjem u društvu, iako nekad mirnim a nekad i naslinim putem. Klasična pretpostavka je da se subkulture najčešće vežu uz glazbu iz čega proizlaze nazivi poput „rockera“ ili „punkera“. Slična situacija je i kod navijača koji se uvijek formiraju oko lokalnog nogometnog kluba s kojim se poistovjećuje i ljubav prema gradu ili kraju u kojem je pojedinac odrastao. Osim toga, uz osjećaj pripadanja postepeno se izgrađuje i grupni identitet koji koketira i s ostalim identitetima, pogotovo onima koji se odnose na naciju. Sve to dovodi do činjenice da navijaštvo postaje veliki dio mladoga čovjeka i da na neki način svoje stavove i mišljenja izražavaju upravo na taj način. Stoga ne iznenađuje da je takav omladinski fenomen privukao veliku masu ljudi. On je prisutan u gotovo svakom kutku gdje postoji nogomet, a oni koji su dio tog navijačkog subkulturnog stila navijanje tretiraju „kao svoju bitnu, a mnogi od njih i ključnu, životnu preokupaciju i način života“ (Lalić 2011; 24).

Subkulturene skupine se često povezuju i sa političkim opredjeljenjima i stavovima koji ih na taj način uvelike obilježe, a najčešći je slučaj da je to negativno obilježje zbog buntovnog stava koji se kroz glazbu ili navijanje spojeno s politikom može izraziti. „U subkulturi, za razliku od kontrakulture, dobro se zna razlika između sfere rada, ili sfere škole, roditeljskoga doma, i carstva slobodnoga vremena u vršnjačkoj skupini. U tom slobodnom vremenu stječe se subkulturni identitet; intervencijama u „image“, odijevanje, frizuru, držanje i „slang“, praćenjem glazbenih stilova ili prisvajanjem nekih drugih predmeta (od motocikla do droge), mladi ljudi u procesu interakcije stvaraju svoj životni stil, svoju subkulturu. Ta subkultura predstavlja simbolički otpor, ostaje u sferi slobodnoga vremena, u granicama svojih rituala, "selektivne potrošnje", a često je i manipulirana kulturnom industrijom, predstavljajući ponekad njezin puki proizvod“ (Perasović, 2002:488).

Simbolički otpor koji spominje Perasović od samih je početaka prisutan na nogometnim stadionima, te je često prelazio granicu i prerastao u huliganizam. Sam pojam huliganizma nije odmah ušao u upotrebu. Naime, sredinom 60-ih godina prošlog stoljeća sportski izvjestitelji u svojim su izvješćima sve više počeli spominjati nasilje i nered uz i na terenu. „U takvim se izvješćima prvi put pojavila rasprostranjena uporaba termina koji će postati sinonim za nogometno nasilje. Izvorno rabljena 1920-ih, etiketa je izvorno potekla od irske imigrantske obitelji koja je u 19-om stoljeću terorizirala East End London. Naziv Hooligan ili Houlihan, ovisno o tome gdje istražujete, ušao je u povijest“ (Brimson 2006; 70). No, nogometno nasilje, kao što smo vidjeli u trećem poglavlju o tome kako je nogomet mijenjao nacije, može imati itekakve političke konotacije. Lalić spominje kako „nije slučajno da do evidentne krize nogometa na prostorima bivše Jugoslavije i šire dolazi istodobno sa širenjem plime navijačkih nereda“ (Lalić 2011; 25). Prije nego se priča usmjeri prema nacionalizmima u doba kraja Jugoslavije, valja prikazati kako je to izgledalo u Engleskoj kao kolijevci nogometa, ali i nogometnog nasilja.

8. NOGOMETNO NASILJE U ENGLESKOJ

Nogometni huligani prvenstveno se vežu uz Veliku Britaniju iz koje se takav način ponašanja ukorijenio u ostale dijelove svijeta. Nogomet se uvijek smatrao igrom radničke klase, igrom koja služi za zabavu sirotinje. Engleski medijski magnat Rupert Murdoch u svojem listu „Sunday Times“ žigosao je nogomet kao „sirotinjski sport koji igra sirotinja“. (Foer 2006; 92), dok je britanska premijerka Margaret Thatcher nogometne navijače smatrala

unutarnjim neprijateljima države. Pojavom globalizacije te ulaskom krupnog kapitala nogometna publika doživjela je značajnu promjenu. U današnjem modernom dobu gotovo je nemoguće vidjeti navijačke neredne na engleskim travnjacima, kao ni na stadionima diljem Europe. Navijački obračuni i iskazivanje otpora premjestili su se sa stadiona na ulice i trgove.

Zašto je to tako? Prvenstveno zbog toga što se promijenila ekonomija nogometa. Posredstvom modernizacije nogometne infrastrukture, personalizacijom ulaznica te videokamera diljem stadiona znatno se suzila mogućnost izazivanja nereda na samim tribinama. Osim toga, radničkoj klasi nije pomoglo ni poskupljenje karata i pretplata koje su postale privilegija imućnijih navijača koji odlazak na nogometnu utakmicu vide kao poslovnu priliku za stjecanje ugleda, a ne kao želju za bodrenjem klubova koji igraju na terenu.

Holiga stoga tvrdi kako se: „može zaključiti da se atmosfera promijenila ponajprije paralelno s podizanjem cijena ulaznica i pomakom u demografskoj slici tribina, publika je sada u prosjeku starija i imućnija nego što je bila nekoć te, kao takva, manje sklona pjevanju, skandiranju i općenito stvaranju buke koja je ključna za dobru atmosferu na stadionu.“ (Holiga 2018; 12-13).

Sve te promjene učinile su nogomet najpopularnijim i najrasprostranjenijim sportom na svijetu te su prisilile navijače na promjenu načina iskazivanja svoje pripadnosti, bilo nacionalne, etničke, rasne itd. Nogometni navijači bili su primorani svoj identitet na samom stadionu iskazivati putem transparenta, poruka i pjesama, a ne više šakama i palicama. Stoga ne čudi kada engleski huligan Alan Garrison u knjizi „Kako nogomet objašnjava svijet“ kaže kako su zbog prethodnih dogovora tučnjave izgubile spontanost te postavlja egzistencijalno pitanje modernog nogometnog huliganstva: „Ako se nogometno nasilje ne odvija na stadionu, je li to uopće nogometno nasilje?“ (Foer 2006: 97).

Dougie Brimson u knjizi „Tajne nogometnog huliganizma“ kaže kako je u korijenu problema huliganizma i nogometnog nasilja sam nogomet. On tvrdi da oni koji stvaraju neredne na nogometnim stadionima rijetko ili gotovo nikada ne izazivaju probleme izvan termina odigravanja utakmica. Osim toga, Brimson ističe: „velika je većina huliganizma kakav je nama danas poznat uzrokovan jednom od dvije stvari koje su uzajamno povezane: poviješću i reputacijom. Poviješću određene nepromjenjivosti ili ugledom određene organizirane skupine izgreznika“ (Brimson 2006; 38). Za potvrdu svojih tvrdnji Brimson koristi dva engleska kluba. Na samu pomisao londonskog Millwalla svakome tko je upućen u nogometna zbivanja prva će asocijacija biti nasilje njihovih navijača pa se prilikom svake utakmice sve navijače etiketira kao nasilnike. S druge strane, navodi Watford za koji kaže kako je „obiteljski klub“ na čijem se stadionu ne može doživjeti neugodno iskustvo. Problem

huliganizma u Engleskoj doveo je do toga da su osamdesetih godina prošlog stoljeća svi engleski klubovi zbog tragedije na Heyselu kada je poginulo 39 Juventusovih navijača od strane Liverpoolovih navijača na nekoliko godina bili izbačeni iz europskih natjecanja. Ništa bolje nije bilo ni na nacionalnoj razini. I danas gdje god se pojave navijači Engleske očekuju se problemi. Tako su na Euru u Francuskoj prije dvije godine u Marseillu izbili žestoki neredi između engleskih i francuskih navijača, dok su Rusi uoči svojeg prvenstva najavlјivali žestoki obračun upravo s Englezima. Do sukoba nije došlo budući da je sigurnosna organizacija Svjetskog prvenstva u Rusiji bila na najvišoj razini do sada.

Iz navedenih primjera vidljivo je kako se u Engleskoj dugo vremena njegovala kultura huliganizma koju ne prisvajaju ljudi, već ona prisvaja njih. Brimson stoga ističe: „Ne donesete vi iznenada odluku o tome kako je dobra zamisao odlaziti na utakmice i praviti nered; najprije krenete na nogometne utakmice i to vas postupno usiše, sve dok ne postanete dio problema a da to niste shvatili ni priznali“ (Brimson 2006; 51). Golem priljev novca i modernizacija infrastrukture donijeli su drugačiju sliku i huligane sa stadiona udaljili na ulice i trgove. Izgubila se mogućnost iskazivanja nezadovoljstva ili pripadnosti putem nasilja na stadionu. Engleska je tako promijenila paradigmu kulture huliganizma na svojim stadionima, jer biti izgređnik u današnjoj Premijer ligi povlači za sobom radikalne posljedice – gubitak prava na gledanje svojeg omiljenog kluba.

Bez obzira na sve promjene i modernizacije, nogometno nasilje i dalje je zajedničko navijačima diljem svijeta. Iako se pojačanim mjerama donekle iskorijenio sa samih stadiona, nasilje povezano s nogometom i dalje nije istrebljeno, a teško da će ikada i biti. U raspadu bivše Jugoslavije navijačko nasilje odigralo je značajnu ulogu i bilo instrument kojim se uspostavljalo nacionalno jedinstvo i gradilo identitet „prema drugom“.

9. ULOGA NAVIJAČA I SPORTSKIH MEDIJA U OBLIKOVANJU NACIONALNOG IDENTITETA

Nogomet je uvijek u svojoj povijesti bio preslika jednog društva. Iako će se antinogometni krugovi žestoko protiviti ovakvoj tezi, nogomet je konstantno kroz prošlost ocrtavao stanje pojedinog društva. Uzmimo primjer Njemačke kao jedne od najuspješnijih nogometnih nacija na Svjetskim prvenstvima. Iako su na prvenstvu u Italiji 1934. godine

osvojili broncu, njemački nogomet tokom i krajem Drugog svjetskog rata zapao je u ozbiljnu krizu. Posredstvom ekonomske i društvene krize nakon rata patio je i sam nogomet budući da je Njemačka dobila zabranu nastupa na prvenstvu u Brazilu 1950. godine. Mnogi su smatrali kako je to sumrak Njemačke kao nogometne nacije, no uporni Nijemci već su četiri godine kasnije postali svjetski prvaci što će ponoviti još triput (1974., 1990. i 2014. godine). Iz duboke krize društva i sporta, Nijemci su izašli s novim taktičkim inovacijama i revolucionarnom reorganizacijom koju vidamo i danas. Međutim, može li se nešto slično ovome prenijeti i na Hrvatsku?

Iako smo zemlja bogata sportskim talentom, što se već toliko puta dokazalo, sama sportska i nogometna kultura i organizacija debelo za tim zaostaje. Holiga za tu kulturu zaključuje: „Hrvatska je zapravo zapela u predmodernom dobu u kojem nogomet nije sekulariziran i nije izgradio vlastite dogme jer je uvijek bio neodvojivi dio šire društvene patologije: bolno prizeman, korumpiran, politiziran, neslobodan i odvojen od običnog čovjeka, navijača“ (Holiga 2018; 69). Ne čudi stoga što u izjavama brojnih bivših sportaša prevladava ona „vratimo sport sportašima, a ostavimo politiku političarima“. Ta se teza godinama provlači kao slogan pod kojim bi se krenulo u konačnu izgradnju sportskog i nogometnog identiteta. Jer gledajući sadašnju sliku on se sastoji od priča o „ostavljanju srca na terenu“, te brisanju svih problema u mjesec dana nogometnog ludila pod plaštom prepoznatljivih „kockica“. Uspjeh iz Rusije donio je nezapamćeno zajedništvo, no može li se iz toga graditi nacionalni identitet? Odgovor na to pitanje donijet će budućnost, stoga valja zaviriti u prošlost i vidjeti kako se putem dva segmenta gradio nacionalni identitet preko nogometa. Riječ je o nogometnim navijačima i sportskoj javnosti. Daljnja analiza pomoći će u dokazivanju teze kako je ta dva segmenta glavni akteri izgradnje hrvatskog nacionalnog identiteta putem nogometa.

9.1 HRVATSKI NAVIJAČI I NACIONALNI IDENTITET

Izgradnja nacionalnog identiteta preko nogometnih navijača složen je proces i u svakoj zemlji sa sobom donosi drugačije izazove. Primjerice, u Italiji bodrenje nacionalne reprezentacije od Ultras skupina gotovo je nemoguće, budući da navijači nisu sposobni ostaviti po strani svoju mržnju prema protivničkim skupinama, pa je zajedničko bodrenje reprezentacije malo vjerojatno. Brimson u knjizi „Nogometno nasilje u Europi“ navodi i

primjer: „Jedan dobro zapamćeni primjer koliko je to znalo otići daleko dogodio se još na Svjetskom prvenstvu u Italiji 1990. godine, kad su navijači Napolija odbili navijati za reprezentaciju, te radije odlučili navijati za svog junaka Maradonu. Zbog toga je mnogo ostalih klubova odlučilo podržati svaku momčad koja je igrala protiv Argentine, što je rezultiralo bizarnim prizorom rasističkih skinheadsa koji navijaju za Kamerun“ (Brimson 2006; 118-119). S druge strane, huliganske skupine u Poljskoj utakmice reprezentacije koristile su za obračun sa suparničkim klubovima što je, pogotovo u 90-ima, rezultiralo konstantnim nasiljem na susretima reprezentacije.

U Hrvatskoj sličnih situacija i scena na utakmicama reprezentacije nije bilo, a iza toga stoji složena politička situacija u bivšoj Jugoslaviji koja je početkom 90-ih navijače pretvorila u vojnike koji su zajedničkim snagama izborili samostalnost zemlje. Iako je lokalno rivalstvo tada kao i danas bilo izraženo, međusobnih sukoba pod okriljem nacionalne reprezentacije nema. Tome svjedoče i slogani kreirani u ratnim godinama poput „Brat uz brata, Hrvat uz Hrvata“ ili „Dinamo i Hajduk dva su kluba bratska, njima se ponosi čitava Hrvatska“.

Još jedan primjer je utakmica između Dinama i Hajduka u Zagrebu 17. rujna 1989. kada je „skupina navijača tih klubova, praćena odobravanjem većeg dijela gledališta, napravila mimohod po atletskoj stazi noseći veliki transparent s porukom „Samo nas nebo rastavit može“, što je naslov tada popularne pjesme Miše Kovača“ (Lalić 2011; 140). Uz slogane krajem osamdesetih i početkom devedesetih na stadionima diljem Hrvatske sve se više pojavljuju i nacionalne zastave bez socijalističkih obilježja. Lalić ističe kako se na utakmici Hajduka i Partizana 1989. na Poljudu koristilo 300 zastava Hajduka i svega 35 SR Hrvatske, da bi samo godinu dana poslije na istom mjestu između istih suparnika bilo oko 300 barjaka Republike Hrvatske i triput manje klupskih obilježja. Slično je bilo i u Zagrebu, Osijeku i Rijeci.

Ozren Biti tvrdi kako je inkorporiranje politike u osovinu nogomet-navijači na našem području rezultat dubokih etničkih previranja u bivšoj Jugoslaviji, a zatim rat i društveno-ekonomska tranzicija u prvom desetljeću Republike Hrvatske, pa stoga ne čudi da su navijači u tom vremenskom periodu bili u središtu pozornosti. S odmakom od ratnih godina, društvo se politički i medijski demokratiziralo što je utjecalo i na sami navijački pokret koji se uklopio unutar civilnog društva te modificirao navijačku borbu prema čelnicima hrvatskog nogometa koji su pod utjecajem političke i ekonomske elite taj sport gurnuli u začarani krug podjela i međusobnih sukoba.

Biti navodi Lalićevu studiju o Torcidi u kojoj autor ukazuje kako su etničke borbe zamijenjene onim regionalnim te da su „identitetska nastojanja navijača iz državotvornoga prešla u europeizacijski kontekst“ (Biti 2018; 44). No, u doba jednopartijskog sustava u Jugoslaviji nikakva identitetska nastojanja vezana uz nacionalnost nije prolazila. Budući da su represivni organi trenirali strogoću i u nastajanju gušili bile kakve nacionalne pretenzije, nogometni stadioni postali su političke arene gdje se uzvikivanjem političkih parola moglo izazivati na to posebno osjetljivu javnost. Stoga Lalić navodi kako su u Jugoslaviji, ali i drugim jednopartijskim režimima poput Istočne Njemačke ili Čehoslovačke mladi na stadionu mogli „iskoračiti iz svoje drugorazredne političke pozicije i upozoriti ne samo na svoj marginalizirani socijalni položaj nego i izraziti inače latentno šire političko nezadovoljstvo“ (Lalić 2011; 28).

Time su zapravo jedina stajališta nacionalne obojanosti stizala si smjera ekstremnih navijača koji su „istodobno svojim političkim istupima djelatno izazivali tadašnju službenu javnost i snažili svoju grupnu identifikaciju“ (Lalić 2011; 28). No, takve nacionalne obojanosti nisu uvijek bile jednako izražene u vrijeme bivše države. Iako je nogometno nasilje postojalo i 60-ih i 70-ih godina, ono nije imalo nacionalnih predznaka već je bilo ograničeno na lokalna i regionalna rivalstva. Tek sredinom 80-ih postaje vidljiva nacionalna homogenizacija navijačkih grupa iz istih republika, pa tako postaje uobičajeno da na važne utakmice u Beograd zajedno putuje više navijačkih skupina iz Hrvatske. Slično je bilo i u slučaju utakmica u Zagrebu ili Splitu gdje bi se okupili navijači Crvene zvezde i Partizana. Lalić navodi kako je to bila posljedica generacijskog osjećaja nezadovoljstva koji se među članovima nogometnih navijača najčešće reproducirao putem nacionalizma i ksenofobije. Takvo nezadovoljstvo javljalo se zbog „rapidnog produblivanja ekonomske i društvene krize koje su posebno pogodile mlade kao socijalno osobito osjetljiv segment društva (rast nezaposlenosti, pad životnog standarda, znatno povećanje realnih troškova života)“ (Lalić 2011; 99).

Zorno se vidi kako obilježja ponašanja nogometnih navijača iz Engleske ili Italije korespondiraju s navijačima na području nekadašnje Jugoslavije. No, bez obzira na stil ponašanja preuzet od Zapadne Europe, navijanje na ovom području krajem 80-ih zadobiva neke specifične karakteristike. Ekstremni navijači nogometne utakmice sve više doživljavaju kao prilike za izražavanje dubokih političkih animoziteta. Zbog takvih međunacionalnih tenzija gubi se simbolički karakter nasilja, te se u sve većoj mjeri javlja zbiljsko nasilje koje za cilj ima doslovno uništenje suparničkih navijača.

Lalić stoga navodi kako se navijači „pod utjecajem napete političke i ukupne društvene situacije, od strane izgređenika ne doživljavaju kao sportski rivali, nego kao pripadnici neprijateljske nacionalne i političke skupine“ (Lalić 2011; 102). Iz toga se jasno može zaključiti kako je nogometno nasilje na području bivše Jugoslavije bilo više uvjetovano političkim nego bilo kojim drugim faktorima. Posebno se to odnosi na period raspada bivše države na prijelazu iz 80-ih u 90-e, kada su se dodatno naglasile nacionalne želje i simboli. Stoga Lalić zaključuje kako je na temelju svega navedenog „bilo moguće prepoznati nečiju konfesionalnu i nacionalnu pripadnost pukim odgovorom na pitanje: „Za koga navijaš?“ (Lalić 2011; 201). Zbog takvih odnosa nacionalna homogenizacija u trenucima nastupa hrvatske nogometne reprezentacije bit će daleko izraženija od one u Poljskoj ili Italiji.

Vidljivo je kako su nogometni navijači u periodu raspada bivše Jugoslavije odigrali ključnu ulogu u izgradnji i očuvanju nacionalnog identiteta. Za razliku od Italije i Poljske koje ratnim putem nisu stvarale nacionalnu državu pa lokalna rivalstva nadmašuju ona nacionalna, u Hrvatskoj zahvaljujući ratnoj homogenizaciji nogometnih navijača, nacionalni identitet i dalje se nalazi na pijeđestu.

9.2 UTJECAJ SPORTSKIH MEDIJA NA NOGOMET

U današnjem nogometu, ali i sportu općenito, mediji čine jednu od najvažnijih komponenti. Svaki veliki sportski skandal ili uspjeh svijetu se prezentira putem internetskih portala, novinskog tiska ili radija i televizije. Pisana riječ je jedno od najmoćnijih oružja koje je čovjek ikada imao, bez obzira u kojem obliku danas dolazi. Mediji imaju „moć stvaranja mišljenja, mijenjanja percepcije, davanja publiciteta ili čak uništavanje pojedinaca“ (Brimson 2006; 147). S takvom moći dolazi i ogromna odgovornost, a svjedoci smo u današnjem modernom dobu da se svi mediji ne drže istih smjernica. Zašto je to tako? Odgovor je vrlo jednostavan. Tamo gdje se koncentrira velika količina moći, neizbježno se pojavljuje i netko tko će tu moć zlorabiti.

U nogometnom svijetu to je vidljivo po senzacionalističkom pisanju, pogotovo u vrijeme prijelaznih rokova gdje je jedini cilj bombastičnim naslovom postići što veći broj „klikova“. U velikoj mjeri takvi će tekstovi donijeti potpuno oprečnu temu onoj najavljenoj u naslovu. Izvrtanje činjenica i konstruiranje priča koje uopće nisu stvarne odlika su većine

današnjih medija kojima nije cilj prenijeti informaciju već senzacionalizmom postići čitanost. Da ne bude baš sve tako negativno, spomenimo kako pojedini mediji i dalje drže do svoje reputacije te svojim tekstovima i istraživanjima često igraju presudnu ulogu u otkrivanju nogometnih afera i prijevara.

Sjajan primjer uspješnog novinarstva u i oko nogometa je istraživački rad Andrew Jenningsa koji je za BBC godinama razotkrivao afere unutar FIFA-e. Nakon niza tekstova, kolumni, knjiga i snimljenih dokumentaraca, Jennings je bio jedini novinar koji nije smio ući u sjedište krovne nogometne organizacije. Ipak, u suradnji s FBI-em, Jennings je bio ključna figura u razotkrivanju korupcije u samom vrhu organizacije što je rezultiralo ogromnom javnom sramotom FIFA-e i odlaskom čelnog čovjeka Seppa Blattera.

No, ponekad mediji mogu biti itekako važni i za same nogometne ishode na travnjaku. To pokazuje primjer bivšeg talijanskog premijera i vlasnika AC Milana, Silvija Berlusconi. U doba njegove vladavine talijanskim nogomet, ali i društvom, mediji su imali glavnu ulogu u održavanju Berlusconijeve moći. Prema njegovim ljevičarskim kritičarima njegov splet interesa predstavljao je opasnost demokraciji. Foer ga naziva građaninom Kaneom, novim diktatorom koji kao medijski mogul može manipulirati i kontrolirati javno mnijenje kako bi stekao takvu dobit i moć da ga nitko neće moći ozbiljnije ugroziti (Foer 2006; 161). U globaliziranom društvu takve osobe postaju još opasnije i moćnije jer razvijaju posao na globalnoj sceni što im donosi još veći prestiž i političku nedodirljivost. Nije stoga slučajno da se period vladanja Berlusconi poklopio sa izrazitim uspjesima Milana na nogometnom terenu u tom razdoblju.

No, nije Berlusconi jedini na Apeninskom poluotoku kreirao nogometnu i društvenu realnost. Primjerice, obitelj Agnelli, vlasnici Fiata, ujedno su i vlasnici najsuspektivnijeg talijanskog kluba, torinskog Juventusa. Kao i Berlusconi, i Agnelli jevi su medijski moguli koji su preko Fiata jačali utjecaj u „La Stampi“ ili „Corriere della Serri“, talijanskom „New York Timesu“. Koliko mediji mogu utjecati na ishod nogometne utakmice svjedoči i Mario Sconcerti, novinar „Corriere dello Sport“. On kaže kako mediji mogu zatvarati oči ili razotkriti povlaštenu tretman kakav klubovi imaju kod sudaca. Pokrenu li novine hajku na suca, sudac postane stidan kako ga ne bi proglasili pristranim (Foer 2006; 171). Sconcerti u nastavku kaže kako su i njegove novine provodile kampanju za rimske klubove, Romu i Lazio nauštrb Milana i Juventusa. Kako kaže, nakon nekog vremena suci su postali itekako velikodušniji prema Laziju i Romi, pa stoga i ne čudi da su upravo ti klubovi u sezonama

2000. i 2001. osvojili naslov. Prema njegovom sudu, manipuliranjem novinama ukupan broj bodova kluba može se povećati čak za šest bodova, a ta manipulacija prvenstveno ovisi o pritisku na suce. Iz svega navedenog, vidljivo je koliko mediji mogu utjecati na ishod nogometne utakmice, no kakva je njihova uloga u gradnji hrvatskog nacionalnog identiteta putem istog sporta? Odgovor će nam ponuditi arhiva „Sportskih novosti“ putem koje će se analizirati naslovi članaka s posljednja dva Svjetska nogometna prvenstva.

9.3 UTJECAJ HRVATSKIH SPORTSKIH MEDIJA NA NOGOMET

U hrvatskom novinarskom prostoru pojavljuju se slične situacije kao i u svijetu. Granica između informacija i zabave nikad nije bila tanja, a to donosi gomilu sadržaja kojima je jedini cilj lov na klikove. Holiga o takvom načinu funkcioniranja hrvatskog novinarstva kaže: „uglavnom se radi isključivo na tome da se naslovima i tonom izazove emotivna reakcija čitatelja, skrene pozornost sa stvarnih tema jer o njima novinari ili ne znaju mnogo ili se ne usude pisati, da se potpali euforija, depresija ili bijes, što podgrijava neke od postojećih podjela u društvu ili stvara atmosferu linča“ (Holiga 2018; 58). Često su upravo mediji ti koji konstruiraju sliku o navijačima što onda utječe na njihovo ponašanje.

Primjerice, prilikom navijačkih izgređa na Europskom prvenstvu u Francuskoj protiv Češke. Tada su hrvatski navijači pri vodstvu Vatrelih 2:0 na teren ubacili veliku količinu baklji zbog čega je utakmica bila prekinuta. Nakon prekida Česi su u nekoliko minuta s dva pogotka izjednačili rezultat i spasili bod. Medijski linč bio je neminovan. Iako su postupci tih pojedinaca za svaku osudu, nemoguće je njih smatrati odgovornima za izgubljena dva boda. No, kada se mišljenje jednom stvori, veoma ga je teško promijeniti.

„24 sata“ tako govori o nacionalnoj sramoti na tribinama, dok „Večernji list“ strahuje o izbacivanja Hrvatske s prvenstva zbog divljanja navijača. Epilog svega je imenovanje tih izgređnika neprijateljima države, iako su svi mediji u svojim tiskanim i slikovnim izdanjima objavili mnoštvo fotografija prekida i bakljade čime su izgređnicima dali upravo ono što žele. Pozornost i glavnu ulogu.

Brimson navodi kako ni engleski mediji po tom pitanju nisu ništa bolji. Naime, 1974. godine jedan je tabloid objavio tablicu ligaša s prikazom navijača koji se najgore ponašaju u zemlji. Na dnu tablice bio je Manchester United s najviše uhićenih. U svega nekoliko dana na

svim stadionima diljem zemlje poraslo je nasilje budući da su navijači iz ostalih klubova željeli osvojiti titulu najgorih. Takve objave nimalo ne čude budući da „huliganizam pruža sve što bi dobra priča trebala imati: dramu, napetost, strah i negativce. Ubacite malo srama i prstohvat ksenofobije, i imate sve“ (Brimson 2006; 148). Oduvijek je bilo da dobra priča prodaje tisak, a kad je nogometno nasilje u pitanju bolje priče od toga nema. Stoga se sasvim legitimno nameće pitanje – kada nogometno nasilje konstantno prodaje novine ili povećava klikove, zašto bi poželjeli tome stati na kraj? Ako ćemo biti pošteni, pravog odgovora na ovo pitanje nema. Javnost se nalazi u zapravo bezizlaznoj situaciji jer kako god napravili neće zadovoljiti svih. Ukoliko nogometnom nasilju posvete previše prostora bit će optuženi da ga veličaju, ali ako mu uskrate prostor smatrat će se da ga pak ignoriraju.

9.4 KAKO HRVATSKI SPORTSKI MEDIJI UTJEČU NA IZGRADNJU NACIONALNOG IDENTITETA

Na zadnja dva Svjetska prvenstva u Brazilu i Rusiji, Hrvatska je ostvarila potpuno oprečne rezultate. Iz Brazila se vratila razočarana, dok se u Rusiji skovao najveći nogometni uspjeh. Kako je sportska javnost popratila ta natjecanja, te koje su bile njihove reakcije? Na temelju naslova članaka Sportskih novosti prikazat ću kako sportska javnost sudjeluje u izgradnji nacionalnog identiteta.

U prijašnjim poglavljima navedeni su primjeri u kojima su mediji u trenutku velikog nogometnog uspjeha stvarali „euforiju“. To je pogotovo bilo vidljivo za vrijeme posljednjeg Svjetskog prvenstva u Rusiji kada su se sportski mediji natjecali u hvalospjevima Hrvatskoj nogometnoj reprezentaciji. Tako se spominje „ludi doček Vatrenih koji je raspametio novinare diljem svijeta“, zatim kako „Hrvatska „vrišti“ s naslovnica“ i kako su „Španjolski mediji totalno zalučeni Vatrenima“. Nadalje, spominju se brojni dočeci u kojima su svi gradovi dočekali svoje heroje. Prenosi se Lovrenova poruka koja kaže: „Ako smo mi Hrvatskoj dali ovakvu snagu, onda to moraju i političari napraviti“. Jasno je da je dočekom nogometaša doživljen vrhunac ruskog uspjeha, što pokazuju i naslovi navedenih članaka. Pomno se prati i mišljenje svjetske javnosti pa tako naslov glasi „Navijači u domoljubnoj groznici dočekali nogometaše“, te se spominje kako je samo jedan događaj od 1991. godine privukao više ljudi misleći na doček generala Gotovine, Čermaka i Markača. U središtu pozornosti su i izjave nogometaša i izbornika. Shodno tome prenosi se misli Zlatka Dalića kao

naslov koji kaže: „Mi u Rusiji nismo igrali za sebe, igrali smo za sve vas, za Hrvatsku, za naše branitelje“.

Iz navedenih primjera vidimo kako je u svim naslovima glavna odrednica nazvati nogometaše junacima i herojima koji su se časno borili za svoju domovinu, čime se ponovno stavlja naglasak na ratnu metaforiku nogometa. Navodi se podrška svih relevantnih osoba, pa tako bivši kapetan Darijo Srna kaže: „Uz vas smo svim svojim srcem i dušom, ponovno svi kao jedan“.

Prikazom utjecaja navijaštva i medija na hrvatski nogomet pokušala se dokazati teza kako su nogometni navijači i sportska javnost dva ključna segmenta koja izgrađuju i jačaju nacionalni identitet. Nogometni navijači u periodu raspada bivše Jugoslavije odigrali su ključnu ulogu u izgradnji i očuvanju nacionalnog identiteta, a to rade i danas kada za razliku od nekih drugih zemalja poput Poljske ili Italije nacionalni identitet potiču nauštrb onog regionalnog i lokalnog. U tom očuvanju sudjeluju i mediji koji naglašavaju domoljubno zajedništvo i nogometaše pretvaraju u junake i heroje koji brane čast domovine.

10. ZAKLJUČAK

Otkad je nastao, krajem 19. stoljeća, nogomet je igra koja je zaludila svijet. Njegov fenomen ispisao je mnoge nevjerojatne priče, ali i doprinio brojnim tragedijama i nasilju koje je nerijetko uzimalo i ljudske živote. Otkad postoji kao moderan sport, on utječe na način gledanja na svijet. Politička kultura i granica između politike i nogometa danas je toliko tanka da je jedva primjetna i to samo u tragovima. Stoga ne čudi kada proslavljeni trener Liverpoola Bill Shankly kaže: „Neki ljudi drže da je nogomet isto tako važan kao život i smrt. Mogu ih uvjeriti da je mnogo ozbiljniji od toga“. Kritičari će reći kako nijedna igra ne može biti toliko važna, no kroz brojne primjere vidjelo se kako nogomet pokreće ili zaustavlja ratove i nacije. On je odavno već više od samog sporta jer - tko može okupiti toliki broj ljudi na stadionu ili ispred malih ekrana te izazvati toliko emocija, ponosa, radosti i tuge? Nogomet je autentični izraz nečije nadmoći, pa stoga ne čudi kada John Orwell kaže kako je „sport na državnoj razini samo oponašanje ratovanja, odnosno nadomjestak ratnog rivalstva u mirnodopskom razdoblju“ (Skoko 2016; 245). U ovom radu vidjeli smo kako u nekim situacijama to simboličko ratovanje i njegovo oponašanje prerastaju u ozbiljne sukobe u kojima se gube

ljudski životi. Njegova moć je u tome što kreira moderni nacionalni identitet po principu „mi“ i „oni“, a to nerijetko sa sobom donosi posljedice poput rastućeg šovinizma i rasizma. Mnoge nacije posredstvom nogometa teže ujedinjenju i europeizaciji, te pronalasku novog puta za artikulaciju modernih nacionalnih ideja. Na primjeru Hrvatske vidimo koliko su uspjesi nogometne reprezentacije pridonijeli imidžu čitave nacije. Danas u globalizirajućem umreženom društvu koji je zaluđen nogometom, dječak u Južnoj Americi ili djevojčica u Africi neće znati ništa o Hrvatima, ali će na spomen hrvatskog nogometa s osmijehom na licu izgovoriti imena ili izvući dresove Davora Šukera i Luke Modrića.

SAŽETAK

Diplomski rad istražuje utjecaj nogometa na izgradnju i jačanje hrvatskog identiteta. Naglasak je stavljen na hrvatsku nogometnu reprezentaciju kao žarište nacionalnog identiteta te na nogometne navijače i medije kao aktere u stvaranju ili jačanju nacionalnog identiteta.

Ključne riječi

Nogomet, nacija, nacionalni identitet, navijači, Vatreni, mediji

SUMMARY

This master's thesis explores the impact of football on development and strengthening of Croatian identity. Emphasis is put on Croatian national football team as a focal point of national identity alongside with football fans and media as key players in making and strengthening of the national identity.

Key words:

Football, nation, national identity, fans, „Vatreni“, media

LITERATURA

a) Knjige i članci:

- Anderson, Benedict (1990): *Nacija: zamišljena zajednica – razmatranja o porijeklu i širenju nacionalizma*, Školska knjiga, Zagreb
- Biti, Ozren (2018): *Domaći teren: sociokulturno istraživanje hrvatskog sporta*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb
- Brimson, Dougie (2006): *Nogometno nasilje u Europi: kako se razvijao nogometni huliganizam*, Celeber, Zagreb
- Brimson, Dougie (2006): *Tajne nogometnog huliganizma: kako se mijenjala slika nogometnog nasilja*, Celeber, Zagreb
- Budak Neven i Vjeran Katunarić (2010): *Hrvatski nacionalni identitet u globalizirajućem svijetu*, Pravni fakultet: Centar za demokraciju i pravo „Miko Tripalo“, Zagreb
- Buljan Ivica i Vlado Vurušić (2012): *Nogomet: povijest svjetskih prvenstava*, Školska knjiga, Zagreb
- Foer, Franklin (2006): *Kako nogomet objašnjava svijet – neobična teorija globalizacije*, Celeber, Zagreb
- Holiga, Aleksandar (2018): *Nogomet narodu*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb
- Hrvatska enciklopedija*, 1999 – 2009a. sv. 4,
Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb. (honduras i el salvador)
- Huntington, P. Samuel (2007): *Tko smo mi? – Izazovi identitetu SAD-a*, Izvori, Zagreb
- Lalić, Dražen (1993): *Torcida: pogled iznutra*, AGM, Zagreb
- Lalić, Dražen (2011): *Torcida: pogled iznutra (2. prošireno izdanje)*, Profil multimedija, Zagreb
- Luketić Ana i Dominik Ribičić (2015): *Nogometni rat*, Essehlist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti, Vol. 7, No. 7, 2015. (str. 117-123)
- Moranjak, Zlatko i Ferruccio Burburan (2017): *Stadioni nogometne Hrvatske*, Exsto Rijeka: institut za fumanologiju, Rijeka
- Perasović, Benjamin (2002): *Sociologija subkultura i hrvatski kontekst*, Društvena istraživanja, God. 11, 2/3=58/59, Mladi Hrvatske-socijalizacija, vrednote, devijacije, str. 485-498
- Skoko, Božo (2004): *Hrvatska: (Identitet, image i promocija)*, Školska knjiga, Zagreb

Skoko, Božo (2009): *Država kao brend: upravljanje nacionalnim identitetom*, Matica hrvatska, Zagreb

Skoko, Božo (2016): *Kakvi su Hrvati? – ogleđ o hrvatskom identitetu, imidžu i neiskorištenim potencijalima*, Fokus komunikacije, Zagreb

Trumbić, Danijel (2012): *Najbolje od Hrvatske*, Naklada Bošković, Split

Vrcan, Srđan (2003): *Nogomet – politika – nasilje: ogleđi iz sociologije nogometa*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb

Židak, Tomislav (2014): *Hrvatska do Brazila*, EPH Media, Zagreb

b) Ostali članci i izvori:

<https://arhiva.alo.rs/sport/fudbal/na-maksimira-uz-mars-na-drinu/12559>

https://en.wikipedia.org/wiki/Croatia_at_the_Olympics

<https://gnkdinamo.hr/HR/Klub/Povijest>

<https://gol.dnevnik.hr/clanak/svjetsko-prvenstvo-2018/sve-sto-trebate-znati-o-posebnom-doceku-za-srebrne-vatrene-u-gradu-zagrebu---524020.html>

<https://hajduk.hr/povijest>

<https://hns-cff.hr/hns/o-nama/povijest/>

<https://hns-cff.hr/news/17951/izaberite-slogan-na-hrvatskom-autobusu-u-rusiji/>

<https://hrnogomet.com/reprezentacija/utakmice.php?lang=hr&stranica=1&sortBy=6&sortOrder=desc>

<https://nk-osijek.hr/klub/povijest/bijelo-plavi-kroz-povijest/>

<https://sportske.jutarnji.hr/nogomet/28-godina-od-krvave-nedjelje-u-maksimiru-zaboravljeni-junak-divljanje-zvezdinih-huligana-bilo-je-rezirano-a-reakcija-nasih-navijaca-bila-je-spontana/7351515/>

<https://sportske.jutarnji.hr/rusija2018/navijacnica/karlovac-docekao-svog-heroja-lovren-pozdravio-navijace-i-poslao-poruku-ako-smo-mi-hrvatskoj-dali-ovakvu-snagu-onda-tomoraju-i-politicari-napraviti/7624272/>

<https://sportske.jutarnji.hr/rusija2018/vijesti/bivsi-kapetan-poslao-snaznu-poruku-vatrenima-uoci-najvece-utakmice-u-povijesti-hrvatske-uz-vas-smo-svim-svojim-srcem-i-dusom-ponovo-svi-kao-jedan/7609443/>

<https://sportske.jutarnji.hr/rusija2018/vijesti/svjetski-mediji-navijaci-u-domoljubnoj-groznici-docekali-nogometase-samo-je-jedan-dogadaj-od-1991-privukao-vise-ljudi/7623585/>

<https://sportske.jutarnji.hr/rusija2018/vijesti/ugledni-independent-raspisao-se-o-lijepoj-nasoj-sto-mozemo-nauciti-od-hrvatske-male-zemlje-za-velike-snove/7622022/>

<https://sportske.jutarnji.hr/rusija2018/vijesti/zlatko-dalic-izazvao-odusevljenje-na-trgu-emotivnom-porukom-mi-nismo-u-rusiji-igrali-za-sebe-igrali-smo-za-sve-vas-za-hrvatsku-za-nase-branitelje/7619286/>

<https://www.24sata.hr/sport/hrvatska-dise-za-kockaste-protiv-ceske-po-osminu-finala-479111>

<https://www.antenazadar.hr/clanak/2016/06/krece-lov-na-eiffelov-toranj-osvijetlimo-ga-bojama-hrvatske-zastave-cro-orange-sponsors-you/>

<https://www.braniteljski-portal.com/video-znate-li-od-kuda-nasoj-reprezentaciji-naziv-vatreni-evo-kako-je-nastao-popularni-naziv-za-hrvatsku-nogometnu-reprezentaciju>

<https://www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-game/global-growth.html>

<https://www.fifa.com/about-fifa/who-we-are/the-game/index.html>

<https://www.mojenovosti.com/lat/index.php?option=novosti&idnovost=1654#.XFrF-IVKjIU>

<https://www.theguardian.com/football/blog/2014/mar/25/world-cup-moments-andres-escobar-death>

<https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/zagreb-se-sprema-za-docek-nogometasa-ludnica-ce-bitiveca-nego-1998-godine-foto-20180712>

<https://www.vecernji.hr/sport/pogledajte-kako-navijaju-hrvatski-navijaci-na-europskom-prvenstvu-1093065>